सर्वोनामजी [illegible] श्रीखा धागो पेशजी निकति

अंक ६८ 34

पं १

॥श्रीकृष्णाय नमः॥ ॥प्रणम्य यत्स्वरूपांभोधिबिंदुरेकोपि संस्पृशेत्तमनंतरसाब्धीनप
तिं सततं वंदे वल्लभप्रभुं॥१॥ व्रजपतिनवकेलीभावरूपस्वरूपः स्फुरल्ललितगतिराधरा
धनासक्तचित्तः। नवनयरसलीलानंदसंदोहपूर्णः स नवतु मम सर्वं विघ्नलेशः सु
वेषः॥२॥ यदुक्तं यदुक्तेन फलितं स्यात्स्वमार्गिणः। नमस्मितं तत्कुमारांश्च प्रणमाम्येक
रूपिणो॥३॥ अथ प्रथमं श्रीमदाचार्याणां अलौकिकनामानि निरूपयन्ते तेषां स्वरूप
मपीदृशमलौकिकानंदरूपमेवेति स्वीयानां ज्ञापयितुं अलौकिकसगुणं आनं
दमात्रस्वरूपं तत्साक्षात्पुरुषोत्तमं ब्रह्म श्रीमत्प्रभुचरणाः परममंगरूपं स्तुवंति प्रा
कृतधर्मानाश्रयमप्राकृतनिखिलधर्मरूपमिति निगमप्रतिपाद्यं यत्तच्छुद्धं सा

ना

१

स्तुतिस्तौमि॥१॥ अत्रस्तुतिस्तुस्वीयानामुपरिएतादृशस्वरूपप्राकट्यकरणेनमङ्गली
दयाकृतेतिज्ञापनार्थंनतुग्रंथनिर्विघ्नार्थं।तत्रकालादीनामपिविघ्नकर्तृत्वाशङ्केन
रतादृग्धर्मविशिष्टस्यनिगमप्रतिपाद्यत्वनिरूपणपूर्वकंयद्ब्रह्मेत्युक्तं।तदीदृशमे
वतदितिज्ञापितं।ननुअन्यैरपिविद्वद्भिरीदृशंब्रह्मनिगमप्रतिपाद्यत्वेनकुत्रापिन
प्रतिपादितंकिंतुनिर्गुणंनिराकारंतत्राहुः।कलिकालतमछिन्नदृष्टित्वाद्विदुषाम
पि।संप्रत्यविषयस्तस्यमाहात्म्यंसमभूद्भुवि॥२॥अतएवतेषामज्ञानं।ननुकलि
कालकृतमेवचेदज्ञानंतेषांतदान्ययुगेषुसर्वेषामेवज्ञानंनविषयत्वेनतेषांसद्
रूपीकृत्वापिनैतावत्पर्यंतंश्रुतंऽनिवदुक्तेकथंप्रमाणमितिचेत्तत्रोच्यते।भगवता

त १

~~यद्यपिमुक्त्यादिफलंतत्रनभवतीतितदप्येतदपेक्षयान्यू~~नमेवेति

सर्वमपिलीलायामविशिष्टमीदृशमानंदमात्रकरपादमुखोदरादिरूपंस्वस्वरू
पंकलिकालादावेवप्रकटीकृतंनत्रेतादियुगेषुतत्रसाधनानामेवमुख्यत्वात्त
साध्यफलस्यपुरुषोत्तमाविर्भूतिरूपत्वात्तत्रसाक्षात्पुरुषोत्तमस्यफलरूपत्वा
त्तस्यसाधनासाध्यत्वादित्यनुपपत्तेः।तदास्वलीलासमयेतत्साक्षात्स्वरूपब
लेनैवस्वीयेषुसर्वस्वमाहात्म्यंप्रकटीकृतंनसाधनैरतस्तस्यकेवलंस्वप्रमेयब
लसाध्यत्वात्तदातत्प्राकट्याभावात्तेषुकेषामपिनतज्ज्ञानंसर्वेषांमर्यादामार्गी
क्तसाधनेष्वेवप्रवृत्तत्वात्।यद्यपिमुक्त्यादिफलंतत्रनभवतीति [illegible] तदप्येतदपेक्षयान्यू
नमेवेतिपश्चान्निजंमाहात्म्यंसर्वस्वप्रादुर्भावसमयेपुनःकलौसर्वाविषयम २

भूद्यानेन प्राङ्नादिसमय एव न तज्ज्ञानं जातं नान्यदेति स्वचिंतनं न तु आरभ्य विदुषा
मपि मर्यादामार्गोक्तिसंस्कृतज्ञानिनामपि कलिकालान्धकाराच्छन्नदृष्टित्वान्नेषां
सर्वसाधितज्ञानस्यापि गतत्वात्संप्रति एतावत्पर्यंतं नस्य पुष्टिरूपस्य तन्माहात्म्यं
न्तु विसर्वाविषयमनूद्दिति । तु विपदेन भूमिस्तु नन्का सर्वदा प्राकट्यसमये तच्चरण
संबंधमज्ञरस्मा निष्ठनि अधुना तदभावात्तस्यापि महद्दुःखं एवं स्वचिंतं । अत एवा
वाय प्राकट्येन तद्दुःखस्य निवृत्तत्वादभिभाग्यमित्यग्रे वक्ष्यंति । एवं सति यद्देवाविर्भा
वः । स्तदैव न तज्ज्ञानं तत्रापि पुष्टिपातिशयेन न न तद्व्यतिरेकेणेति भावः । ननु सर्वेषामज्ञा
नं भवतामिदानीं कथं ज्ञानं तत्राहुः । दयया निजमाहात्म्यं करिष्यन्प्रकटं हरिः । वाण्या

यदातदास्वास्यंप्रदर्शितंचकार॥३॥प्रथमंस्वेच्छयैवास्मद्विषयिणीदययाज्ञानान
येवतत्सर्वोत्कंपुष्टिलीलारुणविशिष्टंनिजमाहात्म्यंवाण्यावाणीकथनद्वाराऽ
स्मासुप्रकटीकरिष्यन्तत्स्वरूपानंदमेवदातुमिच्छुर्यदाऽभूत्तदासाक्षात्स्वपुरुषोत्त
मस्यलीलारसविशिष्टमास्यंवागधिष्ठानरूपंप्रलौकिकानंदमयाग्निरूपंश्री
मदाचार्यस्वरूपंप्रकटंचकारयतःसर्वदुःखहर्त्ताहरिःएतेनाचार्यस्वरूपबलेनैवतदु
क्तार्थज्ञानेऽदृष्टलीलारसविशिष्टमेवब्रह्मनान्यदितिसर्वमाहात्म्यज्ञानमस्माकंजा
तमितिभावः।ननुयुष्माकंतुज्ञानंजातमेवपुनस्तन्नामकथनेकोहेतुस्तत्राह॥
तदुक्तमपिदुर्बोधंसुबोधंस्याद्यथातथा।तन्नामाष्टोत्तरशतंप्रवक्ष्याम्यखिलाघहृत्। ३

॥४॥अस्माकंज्ञानेपितदुक्तंसर्वेषांस्वीयानांयथातत्राहनोवासमये।किंतुबोधंनवेत्तदर्थंवक्ष्यामि।कथनेप्रकर्षेणयादृशमेवस्वरूपंतादृशमेवेनत्स्तोत्रकथनेज्ञातंनभवतीतिभावः।ननुज्ञानेनतदुक्तसुबोधिन्यादिकंसुबोधंनवेदितुच्चयास्वरूपमपितदुक्तरसभावात्मकमेवेतिसूच्यते।ननुसुबोधंनभवतीतिकथंज्ञायतेप्रतिबंधकस्यविद्यमानत्वात्तत्राहुः।अखिलाघहृद्वर।एतेनयथास्वरूपंप्रतिबंधनिवर्त्तकंफलदायकंतथेदमपिश्रवणपाठेनतन्नामोक्तेधर्मविशिष्टाचार्यस्वरूपज्ञानेनतदुक्तेसम्यक्ज्ञानेसतिसाक्षात्फलदायकंभवत्येवेतिभावःसूचितः।ननुकथनप्रयोजनंफलसहितंभवतोक्तंपरंतुएतत्स्रष्टाकःकश्चाधिष्ठातायेनफलंदातुंशक्नोतितत्राहुः।क

षिरग्निकुमारस्तुनाम्नांछंदोऽजगत्यसौ।श्रीलक्ष्मीस्यंदेवताचबीजंकारुणिकःप्रभुः
॥५॥विनियोगोभक्तियोगप्रतिबंधविनाशने॥लक्ष्मीधराष्टनास्याद सिद्धिरत्रन
संशयः॥६॥अत्राग्निकुमारस्यऋषित्वस्यायंभावः।यथापूर्वंअग्निकुमारैःका
त्यायनिमग्नभागइतिसर्वज्ञानःपुष्टिमार्गीययोमंत्रःप्रकटितःतज्जपेनशीफलम घ्रं४
पिप्राप्तं।तथाधुनाग्निकुमाररूपस्वात्मनैवप्रभुणापुष्टिमार्गीयमंत्ररूपमिहस्तो
त्रंप्रकटीकृतं।यथातन्मंत्रस्तैरेवप्रकटितस्तैरेवतत्फलमपितैरेवानुभूतं।तथाधुना
तद्रूपैरस्मत्प्रभुनिरेवप्रकटितमेतैरेवानुभूतमपि।किंच।यथाव्रजनेनित्यंतास्तन्ना
वनतद्रोत्मकतयातत्स्त्रीत्वानुरंजितंभगवंतंसाक्षान्मिलितमिवमन्यमानाः। ४

ताइत्यवांतरफलमनूद्यतेषांपश्चाद्गुरुःप्रसन्नोभूत्वाप्रत्यक्षस्तत्रैवागत्यवस्त्रादिव
रणेनपुनस्तद्दानेनचकरस्पशादिजनितसंबंधमनुभवरूपंपरमफलंदत्तवांस्ततो
मयेमारंस्यथेतिवरदानेनसाक्षात्संबंधरूपंसंपूर्णफलमग्रेरसानुभवयोग्यस
मयेदत्तवान्।तथाधुनाएनदाग्निकुमाराणामपियथायथाचार्यस्वरूपमनुसृतंभव
५ त्रा तितथातथातन्नामनिरूपणेनैन्नामार्थविचारेतादृशोत्कटभावेनतदात्मकतयाल
लीलाविशिष्टाचार्यस्वरूपानुभवरूपंतद्रूपमेवांतरफलमनूद्यततःसाक्षात्सं
२.त बंधरूपंफलमन्वहंसूर्यएवैनस्तोत्ररूपमंत्रजपानंतरंसिद्धवत्कारेणोक्ताधरामृ
तास्वादसिद्धिःफलंवक्ष्यंतीत्येतत्सर्वमग्निकुमारस्यऋषित्वनिरूपणेनज्ञापितं

भवति।अतएवफलकथनानंतरं।अग्रेनसंशयइतिस्वानुभूतत्वेनैवोक्तं।अग्रेतुद
स्तुस्पष्टमेव।नन्वयदिअग्निकुमारोक्तपुष्टिमार्गीयतन्मंत्ररूपत्वमेवैतत्स्तोत्रस्यत
र्हितन्मंत्रेणैवाधुनापिकथंनोपदिष्टः।किमेतस्यकथनप्रयोजनमितिचेत्तत्राहुः॥श्री
कृष्णास्यंदेवताचेति।अयंभावः।पूर्वंभगवान्स्वयंनिरोधंकृत्वापिफलंकात्यायिनी
वराद्दत्तवानितितदातन्मंत्रेणतत्स्वरूपज्ञानात्तेषांफलमभूत्।अधुनासएवभगवा
न्श्रीकृष्णास्यरूपाचार्यद्वारापुष्टिमार्गंप्रकटीकृत्यफलंदातुमिच्छतितत्पुष्टिमार्गा
धिष्ठातृरूपाचार्यस्वरूपज्ञानंविनानभवति।अतएतत्स्तोत्रेश्रीकृष्णास्यस्यैवदेवता
त्वेननिरूपणेनतदधिष्ठातृस्वरूपज्ञानात्तत्सर्वोक्तंफलंभवतीतिमंत्ररूपत्वेनास्य ५

आनंदः। [illegible]
[illegible] नंदः [illegible]॥ [illegible]॥
[illegible]

थगुपदेशःतन्मंत्रेणचैतत्स्वरूपज्ञानाभावात्फलंनसिध्येदित्यनुपदेशस्येतिसर्वथै
ह्वानवसरः। अथबीजादिकंस्पष्टमेव। अतःपरं यथायथाश्रीमदाचार्यनामानि
स्वयंअनुभूतानितथातथानिरूपयंति। आनंदःपरमानंदःश्रीकृष्णास्यंकृपा
निधिः। दैवोद्धारप्रयत्नात्मास्मृतिमात्रार्तिनाशनः॥७॥ अत्रप्रथमंप्राकृतधर्मा
श्रयेत्युक्तधर्मविशिष्टश्रीमदाचार्यस्वरूपदर्शनात्केवलानंदइत्येवोक्तं। यस्माद्धृदयस्थे
तिश्लोकस्वस्यतत्सदानार्थमेवलीलाविशिष्टपुरुषोत्तमास्यप्राकट्यस्योक्तत्वेन
लीलाविशिष्टानंदानुभवात्परमानंदइत्युक्तं। यस्मात्युक्तलक्षणोयमानंदस्तद्रूपःप
रागतोमायाःतत्स्म्याः आनंदोयेनतद्रूपोवा। ननुयेनतत्स्म्यानंदोपिपरागतोन्व

निसःआनंदःकीदृशःभावेवानद्रूपत्वंकथंज्ञायतेतत्राहुः।श्रीवल्लभास्यं।श्रीयुक्तवल्लभ
पदेनभक्तसहितलीलारसविविधरूपभाववत्त्वमुच्यते।तेनयथालीलायांतद्भक्ति
तविविधरसभावैर्विकसितपरमप्रेमास्पदश्रीमत्प्राणप्रियाप्रत्यंगसंगपरमानंद
वौ
सुधाब्धिप्रसरणोद्भवंदनिर्वचनीययत्किंचिदपूर्वतरसुषुमाभरातिमनोहरंश्रीव
ल्लभास्यंभवति।तथानान्यदालक्ष्मीरमणेपि।आचार्याणांतुतादृशस्वरूपत्वेनतादृ
शसकलधर्मसुषुमासहितंस्वरूपंस्वस्यानुभूतंभवतीतिसर्वपरमानंदइत्युक्तं।
अतस्तज्ज्ञापकंश्रीवल्लभास्यमितिनामोक्तं।अतएवतादृशस्वरूपज्ञानपूर्वकंतदेकम
नसाउपकरणस्यफलंश्रीवल्लभाधरेत्युक्तं।भ्रमरकीटन्यायेन।सयथाभ्रमरध्या

ननभ्रमरीभूयपुनर्मधुपानादिकंकरोतितथाएतदास्यस्वरूपध्यानेनैतादृशस्मात्म
की भूयपुनारसपानंकरोतीतिभावः।अन्यथाचार्याणांतन् सिद्धरूपत्वाभावेनते
षांतद्दानसामर्थ्यमपिनभवेदिति।एवंसनिर्ईदृग्रूपपरमानंदस्वरूपज्ञापनार्थमेवा
कंश्रीठल्लास्यमिति।ननुएतादृशंअलौकिकंअतिउज्ज्वलंनम न्येषांमनसापिज्ञातु
मशक्यंतद्भवताकथंज्ञेयमनुभूतंचकथंवातैर्ज्ञापितमनुभावितंचतत्रैऊः।रूपा
निधिः।अनिर्वचनीयनिरवधिरूपासमुद्रः।अयमाशयः।यथारत्ननिधिःसमुद्रस्त
त्रागाधेयेकेचिन्मज्जंतितैरेवयत्किंदपिभगवदिच्छयारत्नं प्राप्यते न सर्वैःन
थात्रापितच्छरणागतैःतद्रूपयाज्ञापनेनतत्स्वरूपमस्माभिरेवज्ञायतेऽनुभूतेच

नान्यैरिति स्वज्ञाने हेतुरुक्तः किंच। स तु प्राप्तः समग्रः अयमलौकिकः। न त्वभगवदि
च्छादृष्टादृष्टादिनियामकः स्वयमस्वतंत्रो दाने अयं तु स्वयमेव सर्वनियामकः स्वतंत्रः
समग्ररूपः तेन यः कश्चिच्छरणागतो नवेत्तं कृपया ददात्येव किंचित्परं तु तादृशप्रका
शस्वरूपानुभवरूपनिधिस्तु स्वात्मन एव दत्तो नान्यस्मै इति ज्ञानोपर्योक्तं कृपा
निधिरिति इदं तु तदनुभवजनितपरमसंतोषाद्भावप्रौढ्योक्तमित्यनुमीयते। एवं
सति तादृशदुर्लभतमनिधिदानेनातिशयितकृपासमग्रत्वं सूचितं। ननु नवक्ष्यसु
तादृशदुर्लभतममपि दत्तमन्येभ्योय किंचिदपि दीयते वा न वा नत्राहुः। देवेति।
देवानां उद्धारये प्रयत्नास्तत्स्वरूपः। अत्रेदं प्रतिभाति। देवानामंगीकारस्तु मयादापु

इदं भावप्रौ
ढोक्तं प्रेमा
:इति।४

ष्टिभेदेनद्विधा।येमर्यादामंगीकृतास्तेषांमर्यादामार्गोक्तसाधनइतानामपिस्वबलेनैवसर्वसाधनानिसंपाद्यतेषांयथाफलंभवेत्तत्प्रयत्नरूपः।अतएवाग्रेपिवक्ष्यंतिस्वदासार्थकृताशेषसाधनइतिस्वस्यैवकरणमितितेनैतच्छरणगमनेनैषांशीघ्रंफलंभवेन्नान्यथेतितदेवकर्त्तव्यंनान्यत्तेनैवस्वोद्धारसिद्धेस्तत्रैवसर्वसाधनानांसिद्धत्वाच्चेतिभावः।येचपुष्टावंगीकृतास्तेषामुद्धारस्तुसाक्षाद्भगवत्संबंधरूपस्तत्रयेप्रयत्नरूपालीलारससंबंधिनउत्कटाभावाःसर्वात्मभावादयस्तदात्मकः तत्स्वरूपः।एतेनपुष्टिमार्गीयाणामपिएतच्छरणगमनेनैवतदीयत्वरूपयानाइस्नावोदयेनतत्फलंभवतिनान्यसाधनैरित्यर्थःनयाथस्त्रचक्रंनामोक्तंदेवोद्धारेति।तदुक्तंप्राणप्रेष्ठेतिवक्ष्यन्नामाष्टके।यद्वामर्यादामार्गे

मुक्तिरेवफलंनान्यत॥अस्तुतेआचार्यांगीकृतानांमर्यादामार्गीयाणामपिपुष्टिफलंभवति
तद्यथा।सर्वेमर्यादामार्गीयजीवाःस्वमार्गफलरूपेपरमानंदसमुद्रेभगवतिसायुज्यंप्रा
प्नुवंतिपुनस्तेनापुष्टिफलंदातुमिच्छतिनदातस्माद्ब्रह्मानंदादुत्कृष्टभजनानंदमनुभाव
यतिप्रभुःसत्तुएतच्छरणगमनेनएतत्कृपयैवभवतिनान्यथेत्यपिज्ञापितमेतेनास्मा
र्वंसनिपदसंबंधस्तुदेवानांतद्वारःसाक्षाद्ब्रह्मानंदसमुद्रान्तस्यप्रयत्नेअंतःकरणंयस्य
तियथादैवानांपुष्टिमार्गीयंफलंभवतितत्प्रयत्नवान्निरंतरंतत्प्रयत्नशीलनइतियावत्।

प्रयत्नस्तु
त्वंभगवदी
हस्पासेन॥३

अनेनभगवतस्तुमर्यादामेवांगीकारानिमेनस्तथापिकेवलंपुष्टिमार्गप्रवर्तकत्वेनत
दधिष्ठातृत्वेनचश्रीमदाचार्याणांतदंगीकृतेषुकृपयाभगवानपितत्फलंददातियनके

तेनस्वपात्तत्पारूपकारणाभावोऽत्रनाभावोद
भिप्रेतानामनाभिप्रेतंकुर्वतीतिभावः॥३

स.प्रं।पत्रं२

सुस्वप्रकाशित्वेनपक्षपातोभगवतः।तेनैतत्प्रयत्नंविनानैतत्फलसिद्धिरितिज्ञापितं।ननु
एतेनभगवदनभिप्रेतंकथंकुर्वीत।निच्चन्नैंयत्रभगवदभिप्रायस्तत्रैवाचार्याणांस्वल्पानसर्व
त्रैतितिउक्तंवक्तुंनाशक्यो।नाविर्भूयादिति।ननुएतच्छरणागतेएतत्स्वल्पयानाऽयुक्तावोदय
नप्रभु[illegible]रात्रसाधीश्वरवदनदेहस्त्वान्निर्जायेतपुनःसाकदाकथंवा[illegible]तत्राहुः।स्मृति
मात्राभिनाशनः।आँचार्याणांभक्तविषयिणीयास्मृतिःस्वमनसिप्रभास्येवानन्मात्रेण
वसात्त्वात्संबंधरूपांतांनाशयति।एतेनैवतत्स्मृतिमात्रेणसाक्षात्संबंधरूपंफलंभवत्येव
तीतिनिःसंदिग्धत्वज्ञापनायमात्रपदंदत्तं।एवंसतिश्राचार्निश्चेत्फलेविलंबोपिनास्तीतिपरि
स्थितंभवति।ननुशरणागतेपिभावोदयेसतीदंफलंभवेदित्युक्तंसएवकेनप्रकारेणभवेज्ञा

णिय कारक्त
नैः स्वहि भक्ते
र्तसंभवतीति
ब्र कारांतरेण
हुः॥५

उभाव

तेवाफलसंबंधपर्यंतंकेनप्रकारेणनिषेध्येनेतरव्यासंगेनप्रतिबंधेननवेत्यत्राहुः॥श्री
भागवतसूत्रार्थप्रकाशनपरायणः।साकारब्रह्मवादैकस्थापकोवेदपारगः॥८॥श्रीभाग
वतेयेसूत्रार्थाःपुष्टिफलसंबंधिनोलीलारसभावाःतत्प्रकाशनेपरायणः।नदेकनिष्ठः
निरंतरंस्वीयानांमध्येतद्भावाःबहिःकथनेनप्रकाश्यंतइतिभावः।एतेनयेभावालीलासं
बंधिनोनिरूपितानिरंतरंतच्छ्रवणेनतत्कथासक्त्यानतद्भावोदयस्ततस्तद्व्यतिरेकेणसर्वथा
रुच्याफलप्रतिबंधकत्वान्नात्मत्वस्फुरतिः।नदातत्सर्वत्यागेनफलसंबंधाभावइतिनातो
विविधलीलारसभावनाभावनात्तद्रसविशिष्टलीलानुसंधानेननिरंतरंतद्विरहानुभवं
कुर्वन्निकेवलनस्वरूपात्मकःसंस्तिष्ठेदेवंतिष्ठतःफलेनप्रतिबंधोननवेदितिज्ञापितं।किंवाश्री ९

भागवतोक्तेनावक्तकथनेनैतन्मार्गप्रमाणमूलमप्युक्तं। नन्वऽयदवधिऽईदृग्गुणविशिष्टंब्र
ह्मेतिकेनापिननिरूपितंयत्रावतारेस्वरूपादिदृश्यतेतत्रसगुणत्वमेवप्रतिपादितंतत्क
थमीदृशंसाक्षाद्ब्रह्मेतितस्यफलत्वमपीत्युच्यतेतत्राहुः। साकारेति। ईदृग्गुणविशिष्ट
मेवसाक्षाद्ब्रह्मेतिमुख्यतयास्थापकः। अन्यत्तदधिष्ठानंननुकेनप्रमाणेनोच्यतेतत्राहुः
वेदपारगः। नादृशंब्रह्मयतोवाचोनिवर्त्तंतेइतिश्रुत्याश्रुत्यगम्यत्वात्तदंतर्गतंनास्तीवि
दुस्तत्पारंगतमित्यवगम्यतेअतआचार्याश्रिपिवाक्यनित्वेनवेदपारंगतास्तद्रूपाएवे
तितैर्यादृशंब्रह्मतादृशमेवप्रतिपादितंनहिकस्यचित्स्वस्वरूपकथनेन्यप्रमाणादिक
मपेक्षितंभवतियद्वा। एतएवसमस्तवेदार्थपारंगतारंयतस्तत्रानंदाकारत्वमेवप्रतिपा

दितमेनिरूपितथैवप्रतिपादितमितिश्रुतिःप्रमाणमुक्तं अन्येषामेतादृशस्वरूपाज्ञानात्वेदपारगंतत्वमपिनास्तीतिसूचितं। किंच। यत्रसर्वप्रपंचस्यैवब्रह्मरूपत्वंप्रतिपादितंतत्रसाक्षात्पुरुषोत्तमेपरेब्रह्मणिकृत्स्नेआनंदमात्राकारेकिंवक्तव्यमितिभावोपिसूचितं। ननुप्रपंचस्यब्रह्मत्वंकथमुच्यतेमायिकत्वात्तत्राहुः। मायावादनिराकर्त्ता सर्ववादिनिरासकृत्। भक्तिमार्गाब्जमार्तंडःस्त्रीशूद्राद्युद्धृतिक्षमः॥७॥ मायावादंनिराकृत्यप्रपंचस्यब्रह्मात्मकत्वंस्थापितंश्रुतिबलेन। ननुअन्यवादिनस्वैरंदूषयेयुस्तत्राहुः। सर्ववादिनिरासकृत्। एतेनवादेनसर्ववादिनांनिरासंकृत्वास्थापितमितिनतस्यापिदूषणावसरःश्रुतिसिद्धत्वात्। एवंसतिएतन्नाम्नासर्वेषामेवैतत्स्वरूपाज्ञानं

ले३

१०

त्तम्तसाधनासाध्यत्वंचोक्तं।ननुतर्हिकेनमार्गेणज्ञायतेप्राप्यतेचेतितत्राहुः।भक्तिमा
र्गेति।भक्तिरेवमार्गस्तत्स्वारासेव्यंयदब्जंतत्तुचरणसरोजंतत्प्रकाशकः।अनेनमार्गेणप्रा
प्यतेज्ञायतेच।यथामार्तंडःमार्गाब्जयोःप्रकाशकःमार्गप्रकाशेसतिलोकाःअब्जसु
खमनुभवंति।तत्रापिनकेवलंअब्जस्यकिंतुअतिसरससुरभिसमीरणलीलाचलन्नम
ननवपल्लवतरुगणेनसमंततोरमणीयस्यनिभनिर्झरसभावविवशाविङ्तविविध
रतिकेलिकलहंसीकुलसंगरुचिरस्यहृद्यस्यनयनोत्सवस्यरसालनयामधुरस्येन
हृशरसोद्बोधकस्यसरोवरोत्तमस्यापि।तथात्रापिश्रीमदाचार्यप्राकट्येनभक्तिमार्गप्र
काशः।तद्द्वारास्वपदाब्जप्रकाशः।निरंतरंतत्सेवा[illegible]निष्ठयाहृदयप्रकाशः।तत्रापिनके

वत्वंकिंतुतादृशस्वरूपस्यसाक्षाद्धम्नोःस्वरूपाउनवस्यापिएवमेतन्मार्गैकप्रकार
कनिष्ठयासाक्षात्स्वरूपानंदेनयोनवेद्दितिभक्तिमार्गमर्यादा।यद्वा।भक्तिमार्गरूपमेव
मद्भुतंप्रकाशकःलोकमार्गोभिन्नःअद्भुंभिन्नं।अत्रमार्गस्यैवाद्भुतत्वनिरूपणेनभक्ति
रूपचरणमेवाद्भुंसूचितं।मार्गपदेनमार्गोयथाज्ञातःसन्गमनेनेष्टप्रापकस्तथेदमपि दे २१४
पुष्टिमार्गरूपंसाक्षात्पुरुषोत्तमप्रापकमितिज्ञापितं।तस्यैवमार्त्तंडःप्रकाशकःसच्चसर्व
त्रमार्गप्रकाशकः।अयंतुयत्रकस्यापिनगतिस्तत्प्रकाशकःअनेनश्रीमदाचार्यस्तत्कृपयैव
सांनिध्येनैवांगीकृतेनभक्तस्यहृदयेतादृशस्वरूपचरणारविंदप्रकाशोभवतीतिभावःसू
च्यते।यद्वा।भक्तिपदेनस्नेहउच्यतेअद्भुपदेनयानियानितउपमेयान्यंगानियानिवारसौ

बोधकानि॥ अथवा प्रभोः सर्वाण्यंगानि रसोद्बोधकान्येवेति तानि सर्वाणि ज्ञेयानि तेनैतन्मा
र्गद्वारा कोऽपि कंदर्पलावण्यस्य परममधुरिम्णि निधानस्य संभरस्वरूपस्य प्रकाशो नवनि
नादृशस्तेऽसत्कथातन्मयता सर्वत्र नवनितेनैतरस्तावगंधोऽपीति स्फुरितं। यथा तत्प्रकाशेना
न्यप्रकाश इत्यपि। यथा च मार्तंडस्तापकस्तथात्र सर्वात्मिनावजनितसाह्लादस्वरूपसंबंधा
नावार्त्तितापेन तापकः। किंच। यथा यथा मार्तंडप्रकाशस्तथा तथा तापाधिक्यं एवं यथा य
थाऽस्याचार्याज्ञियस्तथा तथा नादृशानावात्मकस्तापोऽपि तत्र यथाम्बुरसपानारोमध्यपाक्त
थात्रैनादृशांगीकृताः एतेन येनादृशसर्वात्मिनावेन सर्वविषयान्सवासनांस्त्यक्त्वा
एतादृशचरणारविंदमूलं प्राप्ता यथासंज्यनिताः। तेषां साह्लादस्वरूपरसपानं श्रीठक्क

ने१

धरामृतास्वादः सिद्धिर्नान्येषां। नादृशस्तु स्वयमेवास्मत्प्रभुरिति तद्रसास्वादस्तु स्वस्यैव ज्ञातो नान्यस्येति स्वानुभव एवोक्त इति ज्ञानं भवतीति भावः एवं यत्तन्माधिकारिणस्तैः प्राप्यमित्युक्तं ये सर्वथानधिकारिणस्तैः कथं प्राप्यते तेषु नदत्तु यज्ञासंभवात्तत्राहुः। स्त्रीति तेषामप्युद्धारे त्वमः समर्थः। अयं भावः। स्त्रीशूद्रादिषु सर्वकर्मानधिकाररूपं निकृष्टत्वं दोषं स च न केनापि दूरीकर्तुं शक्यः आचार्यैस्तु स्वमार्गांगीकारेणैव सर्वदोषा निवर्तिताः यतः सर्वब्रह्मसंबंधकरणात्सकलसाधनैरप्यप्राप्यसाक्षात्पुरुषोत्तमस्वरूपमनु नाधिकारिणो ज्ञाताः तेनैव तेषामुद्धारः। एवंप्रकारकोद्धारस्त्वतिसामर्थ्यमाचार्याणामेव नान्येषामिति ज्ञापनाय त्वमः पदमुक्तं। किंच येषां साधारणधर्मेष्वपि नाधिकारस्तेषां सर्वा

धिकपरमफलरूपसाक्षात्पुष्टिमार्गीयश्रीपुरुषोत्तमभजनाधिकारःस्वस्वीकृतिमात्रे
णैवसंपादितः।किमतोऽधिकमाचार्याणांसामर्थ्यंवक्तव्यं॥किंच॥अत्रोद्धारपदेनेदमपि
ज्ञाप्यते।यथांधकूपेपतितस्यकस्यचित्रज्ज्वादिकमवलंबंदत्वाकेनचिदुद्धारःक्रियतेतद
याऽनुनानथाएतेसर्वधर्मानधिकारित्वेनसहजदोषैश्चसंसारमहांधकूपेपतिताःअतस्ते
षांस्वरूपाकटाक्षपरंपरारज्ज्ववलंबंदत्वोद्धारःकृतइतिभावःसूचितः।एतेनयथामहां
धकूपपतितस्यजीवनंकदाचित्कंभवतियदिभवेत्तदापिशुनकप्रायत्वंतथात्रनेतिसूचितं
अत्रतुकरुणारसाकूतकटाक्षामृतवर्षद्दृष्टिभिस्तेषांबाह्याभ्यंतरदुरितानां[illegible]नतदात्म
कमेवसर्वदेहादिकंभवतीत्यलौकिकसामर्थ्यमाचार्याणांद्योतितं।ननुआचार्यास्त्वेतां

दर्शसामर्थ्ययुक्त एव परंतु प्रभुः स्वेन स्वीकरोती तदा कथं तत्राहुः । अंगीकृत्यैव गोपीश
वल्लभीकृतमानवः । अंगीकृतौ समर्यादो महाकारुणिको विभुः ॥१०॥ अंगीकारमात्रेण गो
पीशप्रेष्ठीकृता मानवा येन । अनेन प्रभोः परमप्रेमास्पदा एव जाता स्वीकारः किमुव
क्तव्यं । किंच । अत्र गोपीशपदेन लीलारससंवलितनक्कसा इत्यकथनाल्लीलारसभा
वजनितपरमप्रेमास्पदीकृताः । किंच । न केवलं प्रभोः किंतु न रसा इत्यनेन तासामपि पर
मप्रेमास्पदीकृताः । तेनास्मिन्मार्गे स्वामिन्य एव गुरव इति तद्रूपाव्यतिरेकेण नैतद्रस
स्याभिरिति न प्रेमास्पदत्वेन सर्वथा तद्रसभाभिर्भवतीति सूचितं । अन्यथा तादृशप्रियत
मासमितलीलायां प्रभोरन्यत्र प्रेमास्पदत्वमशक्यं तत्प्रेमास्पदतयैव प्रभोरपि वश्य

।२कृतं

नीस्तनाइतिभावः। एतेनलीलास्वरूपाणांतासांप्रभोरपिआचार्यस्वरूपाधीनत्वंसूचि
तंतेनचयथाचार्यानुरोधेनकृतायांलीलायांमजन्नरसःप्रभोरुत्पद्यतेतथानान्यत्रे
त्यपिसूचितं। अन्यथान्यत्रप्रेमास्पदतैवननवेदाचार्याअपिएवमनुरोधंनकुर्युरि
तिभावः। एवंसतियदर्थेआचार्याःप्रभोस्तासांचलीलायांतादृशमनुरोधंकुर्युःप्रभुर
पिनाश्चतदनुरोधेनतत्रप्रेमास्पदत्वंकुर्यात्तादृशःश्रीमदस्मत्प्रभुव्यतिरिक्तेणान्यःकोपि
नास्त्येवेतिस्वानुभवएवप्रमाणंकइतिहृदयार्थःसंपद्यतएतेनकेवलांगीकारमात्रेणैव
यत्रैतादृशंफलंभवतितत्रोद्धारस्तुनौकिमुवाच्यं। ननुसर्वेषामेतादृशमेवफलंभवति
किंवातारतम्येनतथाऊः।। अंगीकृताविनि।। तस्यांसत्यांमर्यादासक्तिः। तत्करणेतारतम्यं

तत्करणएवसहितप्रमाणत्वेनैवउक्तमित्यर्थः॥तेनैकवारमेवसर्वे
भ्यःतादृशंफलंनददातिक्रमेणदास्य ५

नकिंतुरसदानेतारतम्यंरसदानंतुनतद्भावानुरूपमेवनवेदिति॥अंगीकृतोनोतारम्यंचे
त्तर्हितन्मात्रेणैवमानवानगवतःप्रमास्यदानमेवस्तुभगिवान्चानेषां॥सर्वल्लोकेअंगीकृ
त्सैवेत्यवकारस्वव्यर्थःस्यात्तेनैतावन्मात्रमेवतारतम्यंफलंतुनदेवेतिभावः॥अथवांस
र्वेषुइहकृष्णप्रकारकांगीकृतोमर्यादासृष्टिरेवनतुनिर्मर्यादेयमंगीकरोतिसत्तुतन्मात्रे
णैवतत्प्रियानवति॥परंतुसर्वत्रैवनतादृशौनी॥निरुपधितंनवति॥ननुएतादृशफलंसर्वेभ्यएव
३ णि कथंदास्यतितत्राऊः॥मणाकारुकेइति॥सर्वेषांदुःखलेशगंधस्याप्यसहिष्णुत्वेनकरुणा
सुन्कसत्फलंददाति॥अयोग्यानामपिब्रह्मादिडुल्निफलदानेनमणाकरुणावत्त्वज्ञाप
नायमऽल्पदंकरुणायामुक्तं॥ननुअयोग्येष्वपिदानेकिसामर्थ्यंतत्राऊः॥विभुरिति॥स

र्विकारेणसमर्थः।अयोग्येष्वपियोग्यतांसंपादयितुंसमर्थः।नन्वजीवाअयोग्याःफलंते
षुअदेयंतत्केनप्रकारेणदद्यादितिचेत्उः।।अदेयदानदक्षस्त्वमहोदातास्वारिववान्।प्राप्त
तानुक्तनियाम्नमोऽहिभासुरमानुषः।।११।।अदेयंसर्वथानकेनापिदातुंशक्यंस्वतंत्र
मित्यर्थः।तद्दानेदक्षोतिचतुरः।अयंभावः।अत्रादेयफलंसाक्षात्स्वरूपसंबंध
रूपंतत्स्वरूपंतुमहारसनिधानंतादृशस्यसंबंधकरणंसर्वात्मभावस्यपस्यैवनवेन्नत
न्यथेतीदृक्स्वरूपांयोग्यतांतेषुसंपाद्यतस्यस्वतंत्रस्यापिदानेतिचतुरः।तच्चातुर्यंतुयथा
भक्तस्यस्नेहाधिक्येनासक्त्यातत्तद्भावविशेषाउत्पद्यंते।तथास्वतंत्रस्यापिप्रभोस्त
स्मिन्नासक्त्यास्नेहाधिक्येनतत्संगाभिलाषजनितभावविशेषाउत्पन्नाभवेयुस्त

याल्लतिरेव। इदंतुमऽदत्तलौकिकसामर्थ्यमाचार्याणांद्योतितं। एतत्ज्ञापनार्थमेवदत्त
पदमुक्तं। एवंसत्येतादृशंचातुर्यमन्येषांनास्तीतिदानमप्यशक्यंतेषामित्युक्तं। यद्वा। अदे
यदानेऽतिचतुरःप्रवीणःसावधानःप्रमादरहितःयथाकश्चित्स्वांतरस्थांनीवींसाव
धानतयारक्षतिअन्यसर्वंददातितथायंस्वोपयुक्तंरहस्यंफलंनंतद्रक्षतिअन्यस्सर्वंद
दातिइतिभावः। तद्भिन्नैरदेयंतन्नभविष्यतीतिनवाच्यं। यतएतत्फलमाचार्याणा
मेवनान्येषां। कस्यचिद्वाल्पमपिधनमितरेणकेनापिदातुंशक्यं। एतेनस्वोपयुक्तं
रहस्यत्वेनस्थापयत्येवनान्यद्ददातीत्युक्तंभवति। अग्रेपिरूपयेतत्कथाप्रदःनिरूढ
हृदयःपुष्टिलीलाकर्ताऽरहःप्रियःसर्वज्ञातलीलःअतिमोहनइत्यादिभिस्तथैववक्ष्य

ति। ननु एवंचेत्कस्मैचिदपितत्फलंप्रयच्छतिवानवातत्राऊः। महोदारेति। कदाचिच्चेद
त्त्वमिच्छेत्तदादातृत्वंफलनाकांक्षासर्वत्रपात्रापात्रविवेकेनदानंतद्राहित्येनदानमौदार्यंत
त्रापिस्वसर्वस्वनिधिदानंमहौदार्यंएवंमहौदार्यंस्वमनसिदृढत्वातादृशपरमप्रेमास्पदा
यतत्सर्वस्वनिधिदानंकरोतीतिपरमउर्नित्वंतत्फलनस्यस्वचितंएतादृशस्तुअस्मत्प्रभु
स्वतन्त्रएवैतादृशंफलंदत्तमितिस्वानुवृतत्वेनमहोदारेत्युक्तं। नत्वेवंसत्याचार्याणा
मप्यलौकिकस्वरूपत्वंलौकिकेषुप्राकट्येनतत्साधारणानुकरणंनघटतेतत्राऊः प्राकृ
तेति। इदंतुआसुरमोहार्थंअनुकरणव्याजमात्रमेवस्वरूपंतुतादृशालौकिकमेव। किंच
अनुकरणेपिदैवानांतत्रापिविशेषतःभक्तानांतादृशमेवानुकृतंभवतितैस्तथैवहृदय

प्र

तेतुर्भूतेचतेनासुराणांसर्वदातमोऽएवमोऽस्तुतमोरूपमेवतेनतेषांतत्रनप्रकाशः।देवानां
तुयथास्वरूपातिशयस्तथानस्वरूपज्ञानानुभवश्चेतिभक्तानांप्रकाशएवेतिस्वचि
त्तं।नन्वाचार्यस्वरूपेंधकारनिवृत्तिपूर्वकप्रकाशकोधर्म्मःकथंनिरूप्यतेतत्राहुः।वै
श्वानरोवल्लभाख्यःसद्रूपोहितकृत्सतां।जनशिक्षाकृतेकृष्णभक्तिकृन्निखिलेष्टदः
॥१२॥वैश्वानरत्वेनसाक्षात्पुरुषोत्तममुखारविंदाधिष्ठानरूपालौकिकाग्निरूपानिरूपि
तः।तेनांधकारनिवृत्तिपूर्वक[illegible]प्रकाशक[illegible]कथंघटतेनधर्मिःप्रकटितएवंप्रकाश
यतिऽन्यंनेतितत्राहुः।वल्लभाख्यइति।सर्वेषांभक्तानांप्रियरूपःएवंसतिभक्तानांप्रि
यरूपत्वेस्वज्ञानप्रकाशनमेवकृतुः।नोचेत्तदनावेनयदिभवेत्तदासुराणामपिप्रियरूपा १६

धर्मत्वंनिरूपितं।ननुतर्ह्यसुरेषुमोहांधकारस्थापकत्वं
दैवेषुतदभावपूर्वकज्ञानप्रकाशकत्वं

भवेत्तद्भावात्तदेव हेतुः प्रियरूपत्वे तज्ज्ञानप्रकाशस्तु भक्ताधारप्रियत्वहेतुरुक्त एव। यथा यथा भक्ताधारप्रियत्वं तथा तथा तत्स्वरूपज्ञानप्रकाशस्तथा तथैव च भक्तानां प्रियरूपा अपि भवंति लोके पियो हि यस्य प्रियरूपः स तस्य प्रियत्वव्यतिरेकेण न भवति। तेन भक्तानां स्वप्रियत्वाधिक्येनैव प्रियरूपत्वमाचार्याणां संपन्नं। यथा यथा भक्ते स्नेहातिशयस्तथा तथा आचार्या अपि स्वस्मिन् प्रियरूपत्वमंगीकुर्वंतीति भक्तानां स्नेहेनैव प्रकाशः। तेषां तु तद्भावान् न भवतीति भावः। एवमासुरेषु अंधकारस्थापनेन भक्तेषु प्रकाशकत्वेनाचार्याणामाच्छादिताग्निरूपत्वं सिद्धं। तेन यथा भस्मच्छन्नमग्निं ज्ञात्वा चेदिंधनेन संधुक्षणं कृत्वा प्रकटयति तदा प्रकाशो भवेत्तदज्ञाने त्वप्रकाश एव इति लौकिकाग्निरीतिः। अयं तु लौकिको

ग्नेःसर्वतत्वेनज्ञातश्चेत्तदालौकिकस्तेजरूपंधनेनालौकिकप्रकाशरूपोभवति।तत्रा
पिबाह्याभ्यंतरप्रकाशरूपस्तत्राप्यदृश्यएवान्यैरित्याद्यलौकिकत्वमुक्तं।तेनपार्श्वस्थित
स्यापिआसुराणामादौतुज्ञानमेवनास्तीकदाचिदतेमज्ञपुरुषाइतिसाधारणज्ञानेपि
तेजंविनानतेषांप्रकाशः।किंतुमोजएवेतिसर्वमिवदातं।ननुएवंसर्वाकिप्रकारेणतत्कानां
प्रकाशकोभवतुपरंतुतेषांस्तेजन्यूनत्वदशायांतत्तेजोपिन्यूनमेवभविष्यतियथेंधनेण
नोग्निप्रकाशस्तथेतिशंकानिरासायाहः।सद्रूपइतिसदानंदस्वरूपःतेनस्वयमाबिनाइ
कस्तेजरूपत्वेनसर्वदास्वतःप्रकाशात्मकःनकेनचित्साधनेनइंधनेनपरंतस्यतस्यप्र
नि १ काशकोभवँइतिभावः।ननुस्वयंयदिस्वतःप्रकाशात्मकःसच्चिदानंदरूपस्तदालौकि ७

केषुइष्टेषु कथं प्रकटस्तत्राहुः हितस्यादिति साधूनां स्वीयानामर्थे प्रकटः अन्यथा तेपि भ्रा
सुसंगताइष्टा एव भवेयुरिति। ननु तेषां हितं केन प्रकारेण करोति तत्राहुः जनेति निज
जनानां शिक्षार्थं स्वस्य भक्तिं करो। स्वयं करणेन स्वमार्गभजनप्रकारः स्वज्ञापित एव
ज्ञातो भवति नान्यथेत्युक्तं अनेनान्येषामज्ञानमप्युक्तमेवं एवं एतत्शिक्षितप्रकारेण सा
क्षात्फलरूपभक्तिस्वभजनेन तादृशस्नेहज्ञाते अंतः साक्षात्स्वरूपप्रकाशनेन भक्तजना
नां हितं इष्टं भवतीति भावः ननु तत्किमिष्टमित्यपेक्षायामाहुः निखिलेति। यस्य यथा मनो
रथः यथा भावना तस्य तथैव निखिलमिष्टं ददाति। एतेन पुष्टिफलरूपभजनेन साक्षा
त्स्वसंबंधिनो मनोरथास्तत्तद्भावभेदेन पृथक्पृथक् उत्पाद्यंते भक्तानां तान्सर्वान्ददाति

१ रू५

तिसूचितंननुअत्रभजनंश्रीकृष्णस्योक्तंफलदातृत्वमाचार्याणांउच्यतेनेतत्कथमुपप
द्यतइतिचेत्सत्यंपरंत्वेतत्पुष्टिमार्गस्याधिष्ठातृत्वमेतेषामेवास्तिएतत्फलभोगार्थंभ
गवतैवप्रकटितत्वात्अतएवतदधीनतयैवफलंभगवान्ददातिनान्यथेत्येतद्दत्तमेव
फलंप्राप्यतइत्येतेषामेवदातृत्वमायातमितिसुष्ठूक्तंनिखिलेष्टदइति।किंच।सर्वनि
स्मिकृष्णनक्लिष्टदित्युक्तत्वेकस्यचिद्बहिर्मुखस्याचार्यस्वरूपेनभिन्नत्वशंकास्या
त्एतन्नाम्नानिराकृतानभिन्नजनीयान्यस्तत्फलदानेतरोभवतिकिंत्वेकएवतेन
तन्नाम्नाएकत्वमेवस्फुरीकृतमितिसर्वमनवद्यंननुनिखिलेष्टदत्वंकथंज्ञायतेतत्रा
हुःसर्वलक्षणसंपन्नःश्रीकृष्णज्ञानदोगुरुःस्वानंदतुंदिलःपद्मदलायतविलोचनः

२३।सर्वलिक्षणान्यद्वेयदानादीनिमत्र्यौदायादीनितानितानिप्रकटान्येवदृश्यंतइतित
तज्ज्ञानंनवनीतिभावः।ननुएतत्स्वरूपज्ञानेनफलंप्राप्यतेपरंतुफलज्ञानंविनातस्या
स्वादेरसस्तादृशोननवेत्तत्राहुः।श्रीलक्ष्मज्ञानदइति।नादृशंफलंयादृशस्तस्यरसस्ता
४ तथा ज्ञानंनवनीतिभावः।पिसुखेपरिणामेननवनितत्राहुः।गुरुरिति।एतज्ज्ञानेएतएवयु
क्तोनान्यसर्वज्ञानात्तेनसर्वत्वेसुखरूपमित्युक्तं।नतुसर्वेभ्योयथेच्छंस्वसर्वस्वसम
र्पेणदानेनकदाचित्समनमितापेनखेदोस्तानतावानवेत्तत्राहुः।स्वानंदतुंदीलइति
सर्वदातेनैवपूर्णइत्यर्थः।पूर्णत्वेनैवखेदाभावःसूचितः।यद्वा।स्वानंदेनसुतरामानं
देनतुंदिलः।बाह्याभ्यंतरम्पूर्णः।द्विगुणीकृतइत्यर्थः।एतेनसर्वंसद्रूपत्वेनसदानंदस्वरू

त्वंशरणत्वंचोक्तमेवपश्चात्तादृशानन्तकेस्वसर्वस्वरूपदानेदत्तेस्वदत्तत्वेनपरमप्रस
न्नतयातत्रश्रीमत्प्रभावपरिस्पदानंकुर्वतिसतितच्छ्रीलीलारसानुभवजनितानिर्वचनी
यनवीनानंदभरेणाविद्धांदलःशरणोप्यतिशयइतिकुतस्तरांखेदादिसंभावनाप्रत्यु
ताधिकंतत्रानुप्रविष्टमिति।अतएवतज्ज्ञापनार्थमेवउपसर्गस्तुंदिलपदंचोक्तंननुक
थंज्ञायतेतेनशरणमस्तितत्राहुःपद्मेतिपद्मदलवदायतेविशिष्टेलोचनेइह्लिणयस्यलो
चनेविशेषणस्तत्स्वोक्तानंदधर्मविशिष्टत्वमेवेयद्यप्यंतरङ्गस्तथापितादृशलीलारसानु
भर्वतादृशानन्दभावरसाकूतरससंवलितेनार्द्रदृष्टिविक्षेपादिनातदीक्षैरसःप्रकटएवदृ ले ७
श्यतेअतएवपद्मदृष्टान्तउक्तःयथापद्मेसरसत्वानुरागादिनापगारकत्वाप्यायकत्वं १९

मद्धियस्तथैतादृग्लोचनयोरपिएतेधर्माःप्रकटाएवयथातेनस्यमञ्जास्तथाएतयोरपिएतेनैनादृशस्वरूपत्वमेवतयोःसर्वदानान्यथाकदाचिदपिइतिज्ञापितं।ननुएतद्विलोचनयोरेतेपञ्चोक्तधर्माःसंतीतिकथंज्ञायतेत्राहः।रूपाढ्यगूढछविसंदृष्टदासदासीप्रियःपतिः।रोषदृग्पातसंतुष्टमन्मद्विड्नम्रसेवितः॥२४॥रूपाढ्यौनोद्वंह्यःऽनवरतरसार्द्राःकटाक्षविक्षेपास्तैःसम्यक्लक्ष्यःतादृशस्वरूपस्तुनवज्जनितबाह्याभ्यंतरपरमानंदरसहर्षाःयेदासादास्यश्चतासांप्रियःऽत्यंतंप्रियरूपःएतेनैतद्रसहर्षत्वंदृढदासानामेवनान्येषांइतिसूचितं।किंच।यथासर्वंग्रीष्मजनितसंतापतप्तावषागिमाशामात्रजीवनाःपश्चान्नरूपाढ्यहिरूपामृतदृष्टिनिस

क्तःसाक्षात्संबंधेननिवर्त्तिततापाःबाह्याभ्यंतरशीतलीभूताःपरमानंदभरेण
सर्वेंद्रियाप्यायिताभवंतीतिइदमेवसम्यक्दृष्टत्वंएवमपिसर्वदातत्स्वरूपादृष्ट्वा
ऽप्युक्ताएवपरंतुतदानसम्यक्त्वंतापात्मकत्वात्पश्चात्तुसंबंधेजातेसम्यक्त्व
प्युक्ताभवंतिएवंसतिदासीनांप्रियएवेतिप्रियोप्यसाधारणःतत्राप्येतेषांप्रिया
भवंतीत्युचितमेवैयतस्तत्संबंधेनप्रभोरपिसुखाधायिकाजाताऽनन्यभावःन
नुदासीनांप्रियत्वेनलोकदृष्ट्याप्रभुत्वेऽनत्वमायातीतिचेन्नत्राहुः।पतिरिति।
शरणागतपरिपालकःतत्राप्ययमलौकिकःएतेनयेसंसाराद्भीताःअशरणशर
णामेनंशरणंप्राप्तास्तान्दासत्वेनांगीकृत्यरक्षतियतःशरणागतपालनशीलःस

वदैवायंएतेनप्रभुत्वेनकाचिद्धीनताप्रत्युताधिकंतत्रातुप्रविष्टमितिन्यायेनप्रभुत्वशो
भांसएवप्रभुःयोदीनमशरणंकृपयाप्रियंकृत्वारक्षतिनतुयेभ्योनयच्छंतितेचेद्भ
क्तिनस्तदाकथमेतेरक्षितुंसमर्थस्तत्राहःरोषेति।एतेनभक्तद्वेष्टारस्तुकटाक्षमात्रेणै
वसम्यकूसुष्ठाजाताःसम्यग्दाऽनेनभस्मीतिभूताएवंनतुएतादृशेक्रोधसमुत्पन्नेतस्य
शांतिःकथंभवतितत्राहःभक्तसेवितइति।भक्तैःनिरंतरंसेवितःएतेनभक्तद्वेष्टरिहे
क्रोधःतेनतस्यतदैवनाशेसतिभक्तेहृष्टेशांतिःतस्तुत्यादिनावानतुकदाचिद्भक्ते
पिक्रोधेनभवेत्तत्राहः।सुखसेव्योदुराराध्योऽनंतांघ्रिसरोरुहः।त्यक्तपापोवाक्ली
धुदूरिताशेषसेवकः॥१५॥सुखसेव्यःसर्वदासुखरूपएवसेव्योस्तिनतुकदाचित्के

रूपोपिभक्तानांअन्यथाक्रोधस्यदुःखदत्वेनसुखसेव्यत्वंनस्यात्एतेनायंउतत्सुखदा
नार्थमेवप्रकटःभक्ताअपिनिरंतरमेवसेवयानस्वरूपानंदरसरूपाएवतिष्ठंतीतिस्व
च्चितंतेनयथाऽजलसंबंधेनाग्निशांतिस्तयेतादृशभक्तसंबंधेनक्रोधाग्निशांतिर्युक्तैव
तिसुष्ठुक्तंनामद्वयंननुतादृग्भक्तव्यतिरिक्ताःसर्वेन्येकथंनसेवंतेतत्राहदुराराध्यः
सर्वेषामित्यर्थःअन्येषूपासनादिरूपाराधनयातत्तद्देवताभजनंमनसाकुर्वंतीतिसेवा
धर्मस्ययोगिनामप्यगम्यत्वात्तद्बाध्यफलस्याप्यज्ञानात्तेषांतादृशाराधनेनदुःप्राप्यएवे
तिज्ञापितं।यद्वादुःखेनाराध्यःभक्तानामपिसेवाप्रवीणानामपिमहदुःखेनाराधयि
तुंसाधयितुंस्ववशेकर्तुंसिद्धिरूपेवाकर्तुंयोग्यःकुतस्तदाअज्ञातसेवामार्गगंधानामपे

कपनेनप्रभोरपिक्लि ४३

ष्ठांसेव्यत्वसंना।विना।परं मणपुरुषज्ञानेनकदाचिद्दर्शनेनम
नोहि
तीहीभवकारः संभवतीतिकथनेनसूचितं।ननुसर्वंसुखसेव्यत्वमुक्तं।पश्चदुःखेनसाध्य
त्वमुक्तं।अतः भक्तेषुदुःखंकमलत्विमायातीतिचेत्तत्राहुः दुःखेनेति।दुःखेनिःदुःखेनलनः
नानोयययोःएतादृशोअंघ्रिसरोरुहेयस्याः।अंघ्रिसरोरुहयोःदुःखेनलनन्यत्वात्क्यासरोरु
पदेनरसरूपत्वोक्त्यातद्दुःखंसर्वात्मनावजनितनापरूपमलौकिकमितिज्ञापितं।न
त्वनितेनफलोपयोगित्वात्तत्सुखरूपमेवनलौकिकदुःखरूपं।एतेनप्रभोरपिअक्लिष्ट
कर्मत्वंसंपन्नं।एवंसतितद्दुःखेनचरणारविंदयोःसाक्षात्संबंधेनहृदयेस्थापनेनतनि
वृत्तिर्भवतीतिनिगूढार्थः।ननुतत्तापदुःखनिवृत्त्यर्थमन्यानिशीतलानान्युपायरूपाष

३ न

श्चानित्यत्वाचरणस्थापनंकिमर्थंक्रियते।नह्येतावत्पर्यंतंतापनिवर्त्तकमौषधंचरणस्थापनंस्वनमितितत्राऊःउग्रप्रतापःउग्रःसकलशीतलवस्तुमात्रानयनोद्युःप्रहृष्टःप्रत्युतैःप्रहृष्टःतापोयस्यनक्वेयस्तापःसआचार्यस्वरूपसान्निध्यादेवजातःसचान्यानयनोद्युःएतच्चरणसंबंधादेवगच्छत्यन्यथानेतितादृशतापस्यस्वल्पतत्वादेवयदाचरणसरोरुहंतत्रस्थाप्यतेतदाचरणसरोरुहंमडरसन्निधानमितितेनतापनिवृत्तिरुचितैव।ननुएतादृशेउग्रप्रतापेसतिकथमेतत्सन्निधेसेवांकुर्वंतितत्राऊः।वागितिवचनामृतेनस्फुरिताःहृणह्लताःअशेषसेवकायेनएतेनश्रीमदाचार्यसांनिध्यमसेवकानांलीलासङ्गतिश्रीगोकुलजनजीवनप्राकट्येसतितत्तापनिवृत्तिर्भवेतीतिसेवा

२२

सान्निध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेमाविमुक्तिदः॥रासलीलैकता
त्पर्यः कृपयैतत्कथाप्रदः॥१७॥३

मपिकुर्वंतीतिसर्वमनवद्यंसाधुपदेनतदानंदरसमत्ताएवसदातिष्ठंतीतिसूच्यते॥नन
तानिवचनामृतानिकीदृशानितत्राह॥श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः॥तत्सारभूत
रासस्त्रीभावपूरितविग्रहः॥२१॥अत्रक्षमइतिपदेनमहासामर्थ्यंद्योतितं॥ध्रुवंतुदेवा
सुरैर्मिलित्वासर्वैरेवतत्रापिमहताकष्टेनमथनंकृतं॥अधुनाचार्यैरेकस्वरूपेणैवकृत
मितिमहदलौकिकंसामर्थ्यंसूचितं॥एवंसतियथामथनेबिंदवउच्छलंतितथैतन्मथ
नेकानिचित्रबिंदुरूपाणिवचनामृतान्युच्छलितानितत्रैकेनैवबिंदुरूपेणवचनामृतेन
अशेषाःसेवकाःपूरितास्तत्रैकस्मिन्नेवमनोज्ञाताः॥अतएवकुत्रापिकमपितरंगोहिस
माहेषुपंचाध्यायीरसाब्धिषुपुनरुच्छलनरङ्गितांबिंदवोयत्रनिमज्जनमितितेनवचनामृत

स्वरूपमत्यलौकिकमुक्तंतेनयस्यबिंदोरेवंरूपत्वंतस्यसारभूतानांस्वरूपंकिमुवक्त
व्यमितिज्ञापितंननुमुक्तास्तुएकेनैवबिंदुनामग्नाःलताःपरंतुतदुक्तरत्नानिकीदृशा
निधुवनोपयुक्तानितत्राह॥तत्सारेति॥तत्सारभूतारासस्थीभावाःतएवरत्नरूपा
त्नःस्वयंप्ररितिवियोगोजातः।तानिरत्नानि=अन्यायोग्यत्वात्।स्वस्मिन्नेवप्रसाधित
नितेनतद्रत्नैरेवबाह्याभ्यंतरशोभावियोगस्योक्ताभवतिनान्यैः॥एवंसतिएतद्रत्नधार
णेनतेषामेवयोग्यतानान्येषामिति॥तादृशस्वरूपानुभवस्तुसाक्षाच्छ्रीमदस्मत्
प्रभूणामेवनान्येषामिति=अत्रसानिध्यमात्रपदस्यायंभावःतेभावास्तुस्वरूपसंबं
धिलीलारससंवलिताःस्वरूपंतुअनिर्वचनीयालौकिकपरमसुगंधमयंतत्रैकांस

सूचितंतेनैतदुक्तंभवतिअनिर्वचनीयातुअलौकिक
परमशोभयायादृशमाचार्याणांस्वरूपमस्ति ३

सान्निध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेमा विमुक्तिदः ॥ रासलीलैकतात्पर्यः कृपयैतत्कथाप्रदः ॥१७॥ ४

टि१

गतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभमितिभुजमगरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदान्वित्यादिनानिरूपितंचतत्संबंधिलीलास्तुभक्तानामपिस्वरूपेणतादृशामेवतद्भावात्रापिलीलास्वरूपभूतास्तादृशाएवएवंसत्याचार्यणांतादृशभावरूपत्वेनपरमसुगंधमयत्वंनिरूपितंतेनभक्तानांसान्निध्यमात्रेणश्रीकृष्णप्रेमदानंउचितमेवंयथासुगंधद्रव्यस्यसमीपेस्थितस्यान्यद्रव्यस्यतद्रूपत्वंयथावामलयाचलेनिंबादीनामपितद्रूपत्वंतथातत्सान्निध्यमात्रेणतद्रसात्मकत्वंभवतीतिभावः।परंतुप्रकृतेदत्तपदेनैतद्दत्तत्वेनवत्सौगंध्यंभवतीत्यलौकिकत्वंसूचितंनतुतेनप्रेम्णाकिंभवेत्तत्राहुःविमुक्तिदःविशिष्टांसर्वाधिकांमुक्तिंददातिअत्रविशिष्टकथनेनपुष्टिफलत्वंमुक्तेरायातितथापि

फलदशा
यां ३

फलपदंविज्ञायमुक्तिपदकथनस्यायंभावःतत्प्रेम्णाक्रमेणतादृशतापात्मकविगाढभा
वेनतदात्मकतयादेहप्राणेंद्रियादीनांकेवलंसाक्षात्स्वरूपमात्रेन्वयएवमुक्तिःसाध
नदशायांतुतादृशभावेनालौकिकदेहप्राप्तेतदनंतरंफलात्मकेसाक्षात्पुष्टिरूपभगव
त्स्वरूपेकोटिकंदर्पलावण्येमधुरिमनिधानेदृष्टेप्रत्येकंतत्तदंगोपदृष्टौरसभावात्त
दासक्त्यालीनास्तत्रतत्रप्रतिक्षणंलयंप्राप्ताःपरमानंदानुभवंकुर्वंतीतिमुक्तिपदतात्
पर्यंसूचितंभवतिननुपुष्टिफलंतुफलप्रकरणीयलीलारूपंएवमनुभवेपिसाक्षात्तत्
सिद्धंतत्राहुःरासलीलैकतात्पर्यःतत्रैवमुख्यंतात्पर्यंयिस्येतिनिहानार्थमेवेतावदुक्तमिति
अयंभावःरासलीलाफलंतुसर्वात्मभावप्रपत्तिसाध्यंह्येवंचेदेवंप्रकारकःसर्वात्मभा

भावोनचेत्तदातत्फलंनभवेत्एतेनअलौकिकदेहसंपत्त्यनंतरंएवैतादृशोभावोपेक्षितस्त
थास्तुयेनैवफलभोगार्थेनफलानुभवेचतत्तद्रसात्मभावोभवतीतिभावोपिज्ञाप्यतेनेनावि
र्यो।तस्तुफलदशायांनसाधनदशायांसाधनदशायांएतेषांतत्प्रेमदानेपिएतादृशो
भावःकथंभवतीत्याहुःतपयेति।नप्रेमदानानंतरंचेत्स्थापयेत्तदारासलीलास्था
नांकथंदद्यात्दानेप्रकर्षेणस्वीयेषुलीलान्तस्थानांभावदानमेवकरोतीतिभावःएवंस
तिसान्निध्यमात्रेणश्रीस्वस्यप्रेमभवतितेनरासलीलाश्रवणात्तद्भावोदयःततोविकल
त्वात्स्वास्थाहिरूपतद्रसात्मभावःतत्तादृशसर्वात्मभावेज्ञातेलीलोपयोगिदेहसामिरे
कंसाधनदशोक्तात्ततःफलदशायांसर्वात्मिकारीत्यारसदानंकरोतीतिनिगूढाशयः।किं।

रूपया प्रकर्षेण दानमुक्तं तेन श्रीमदाचार्याः स्वयं चेत्साह्लादेन दानं कुर्वन्ति तदा तद्भावो भवेन्नान्यथा। अन्यथा तु तत्प्रेम्णा मुक्तिरेव सर्वेषामिति भावः। ननु कथा दानानन्तरं एतद्भावस्यापि कदाचिदितरसंगेन तद्भावो गच्छेत्तत्राहुः विरुद्धानुभवैकार्थसर्वत्यागोपदेशकः। भक्त्याचारोपदेष्टा च कर्ममार्गप्रवर्त्तकः॥१५॥ स्वीयानामेतद्भावे न यथा विरुद्धानुभवा न भवेत्तदर्थमेव सर्वत्यागोपदेशाः कृतास्तेनेतरसंगाभावेनोत्तरोत्तरं तद्भावतरंगा उच्छलिता भवेयुरिति विरुद्धानुभवोऽपि भवेत्। स च च हृरागः प्रथममित्यवस्थाप्रकारेण विकत्वेन त्वास्वास्थ्यादिरूपो भवति तत्परित्यागानन्तरं यथा संन्यासिना स्वाश्रमे स्थित्वा तदुक्ताचरणं क्रियते तथैवानेनापि कर्त्तव्यं किं वान्यदिति चेत्तत्राहुः। भक्तेति भक्तिशब्दे २५

३ त

ा३प्रथमक
त्वादिकत्व
त्वे॥२

ह्रस्वत्वाभावादिरूपो भवति २

सापरानुरक्तिरोमहर्ष इति भक्तिरसलक्षणा तस्य विरहहृत्वमाहुः प्रथमेति॥ कोमोऽपे
क्ष इति वाक्यात्कामो दिदृक्षा॥ इच्छा रूपा हा इच्छा प्रेमेति रागरूपा कृष्णेऽतीरः प्र
णगामानमैतदा व तोर्थपुरमतत्त्वमिश्रमिति चिन्हे विरहे वहद्रागो वस्था प्रकारेणाभिव
क्तः॥३

म २

नात्रस्नेहस्तत्संबोधित्वाचरणंतदुपदेशांएतेन। तत्परित्यागानंतरंयथासस्नेहःपुष्टो
भवेत्तदेवकर्तव्यंनान्यदाश्रँधर्मादिकंमुख्यतयाऽऽश्रमांगीकारस्तुस्वीयबँनिष्टत्यर्थ धं २
मेवेत्येनत्सर्वंयथातथासन्यासनिर्णयेनिरूपितमितिसर्वमनवद्यंनतुसर्वाश्रमश्रेष्ठे
सन्यासस्ततेपियत्रतदाश्रमधर्माचरणंगौणंतदात्रापियत्यान्यंतत्कर्माद्याचरणंतथा
यशोनभविष्यत्येवेतिवेदोक्तानाचरणेमार्गेऽप्रामाण्यशंकाभवेत्। तत्राहुःकर्मेति
अन्येषांकर्तृत्वेकःसंदेहःयःप्रवर्त्तकःसोपिस्वयंकृत्वैवप्रवर्त्तयेति-अन्यथाविध्यज्ञा
नात्स्वयंकथंप्रवृत्तान्बोधयेयुःएतेनवेदोक्तकर्मकर्तृत्वेनाप्रामाणिकत्वंनिरस्तंतर्हिकी
कर्तृणामग्निष्टोमेनेतिश्रुक्तत्वात्स्वर्गादिफलमेव। भवतियथातथानुक्तानामपि

त्यु

भविष्यतितत्राहुःयागादौनभक्तिमार्गैकसाधनत्वोपदेशकः।सर्वानंदःसर्वकामो
वाक्यातिबिबुधेश्वरः॥१८॥एतेनभक्तेषुकर्मकरणोपदेशोभक्तिसाधनत्वेनैवन
स्वर्गादिफलसाधनत्वेनेतिसूचितंयद्यपिकर्मणांसाक्षाद्भक्तिसाधनत्वमपिना
स्तितथापिकापद्येनलोकसंग्रहार्थंभगवदाज्ञारूपत्वेनकरणेभक्तिसाधनत्वेनैव
तत्स्वनिरुचितेतिनस्वर्गादिफलंभक्तानांनतुश्रीमदाचार्याणांउपदेशकत्वेप्रव
र्त्तकत्वंचोक्तंकर्तृत्वंनोक्तंयद्युक्तंप्रवर्त्तकत्वेनतर्ह्यग्निष्टोमेनेतिश्रुत्युक्तत्वात्स्वर्गा
दिफलमेवभवतियथास्मथानभक्तानामपिनभविष्यतितत्राहुःयागादौनभक्तिमार्गै
कसाधनत्वोपदेशकः।इदपिगौणतयातत्कथंतत्राहुःसर्वानंदःसर्वकामःअयंना

वःकर्म्मकरणंतुनिःकामसकामभेदेनतद्विधंभवतितत्रनिःकामस्यकर्म्मणःफलंचि
त्तशुद्धिद्वाराज्ञानप्राप्तिःकदाचित्तद्वारामर्यादाभक्तिस्तयोःपरमफलमक्षरसायुज्यं।
तत्रगणितानंदमज्जनमेवनतुभजनानंदरसानुभवःएतेतुभजनानंदाःअतःकर्तृत्वंनो
क्तंप्रयोजनाभावात्सकामस्यफलंतुतुच्छमेवएतेत्वलौकिकभजनकामाःतेनतस्यकर्तृ
त्वमसंभावितमेवएतेनोन्यथाप्यकर्तृत्वंसिद्धंयत्कुर्वंतितत्प्रवर्त्तकत्वेनैवनान्यथेति
सर्वंसुस्थंनतुभक्तिसाधनत्वेनकृतानामपिकर्म्मणांचित्तशुद्धिद्वाराज्ञानवैराग्यमेवप्र
नंश्रूयतेसाक्षाद्भक्तिसाधनरूपत्वंकथमुच्यतेतत्राहुःवाक्यनिःश्वासरूपाश्रुतिस्तस्याः
पतिःश्रवायंनावःकर्म्मादिकंयत्क्रियतेतद्वेदाज्ञयाक्रियतेसर्वत्रप्रमाणरूपत्वात्तवे

तमेतंवेद
नुवचनेन
ब्राह्मणावि
विदिषंति
पं० २

दानामपिभगवदाज्ञाप्रमाणंयतस्तदाज्ञयैवतन्निश्वासरूपेणोत्पत्तिस्तेषांतेन
भगवदाज्ञायाअप्यास्यरूपत्वमुक्तंभवतिएवंसत्याचार्याणामपिभगवदास्यरू
पत्वाद्वाक्पतित्वेनस्तुतिनियंतृत्वेनैतदाज्ञयाहुतस्यकर्मणःभक्तिसाधनत्वंसि
द्धंभवतिनान्यफलसाधनत्वमितिसूच्यतेनतुयागादौतत्तद्देवतोद्देशेनाहुतिर्दी
यतइतितास्तेयज्ञभोगेहुतेफलदात्र्योपिताएवसंभवंतीतिभक्तेनभगवद्धुयस्यैकसाध्य
त्वाद्देवादिसाध्यत्वाभावात्तत्कर्मणःफलंकथंभक्तिस्तत्राहुःविबुधेश्वरःसर्वेषांदे
व २ वामपीश्वरःनियतेतिभगवानैस्वविभूतिरूपत्वेनफलभोगंकरोतीतिसएवफल
दानेत्येनविभूतित्वेनहुतकर्मणिभक्तिरेवसिध्यतिनपृथग्देवतात्वेनेतिभावःअत्र २७

एवोक्तंयत्त्वेविभूतीनवित्तस्नसंपाद यनःअनोऽइतियुधिष्ठिरेणराज्ञाएतेनैतत्संबं
धिविभूतिज्ञानेनकृतेनानन्यत्वंभगअसंगोपीतिभक्तिःफलतीष्टदेवताभिमानेन
कृतेनफलतीतिस्पष्टमेवेति अत्राप्याचार्याणांपुरुषोत्तमास्यत्वेनाविबुधेश्वरत्वमु
क्तमितितन्नियंतृत्वेनफलदातृत्वाद्भक्तिरेवफलतीतिभावः ननुभगवदाज्ञयेवभ
न क्तिसाधत्वेनापिक्रियमाणकर्मभिर्जन्मांतरसहस्रेष्वित्यादिवचनादनेकजन्मस
हस्रानंतरंभक्तिःसेत्स्यतीतिकथंपुष्टिफलंभगवदंगीकारमात्रेणैवशीघ्रंभवेद
त्राहुः लक्षनामसहस्रस्यवक्ताभक्तपरायणः। भक्त्याचारोपदेशार्थनानावा
क्यनिरूपकः॥२०॥साक्षात्श्रीलक्षसहस्रनाम्नांवक्ताएतेनफलरूपसाक्षा

त्सदानंदस्वरूपस्यनाम्नामपितद्रूपत्वात्तन्नामार्थरूपभगवत्स्वरूपानुसंधा
नेननतरश्रवणपाठनरसज्ञत्वंयेस्तुपठितःपठितंस्यात्तस्यकामृतमित्यु [illegible] क्तत्वात्
संग्रहेश्रीभागवतोक्तफलरूपत्वेनशीघ्रमेवपुष्टिफलंभवतीतिसूचितंएवंसतिकि
कीयानामेतन्नामश्रवणपाठादिकमेवकर्त्तव्यंनान्यदितिफलितोर्थःतथापियत्कु
र्वंतितत्कर्मकर्त्तव्यमितिभगवदाज्ञप्तत्वेनतदाज्ञायाऽकरणात्स्वामिद्रोहोभवे
दितिलौकिकवैदिकेषुकापट्यात्कर्मकरणंनतुसहजधर्मत्वात्तत्रापिभगवदर्थ
मेवतदुद्देशःनतुफलांतरेऽन्यथानन्यभागवतश्रवणपठनेपिबहुकालेनविशे
षोभवेत्फलप्राप्तौतत्रविषयव्यवस्थयातदर्थावगमेपिसंभ्रमोभवतिऽतएव

[illegible]त्वभंगप्रसंगःस्यात्।यद्वा।द्वादशस्कंधा
त्मकसंहृतेश्रीभागवत २

यथाफलप्राप्तौविलंबोनभवेत्तथाततउद्धृत्यसारभूतनाम्नांवक्ष्यायेःसंहरणेष्वकामृतमे
वपगितंभवेत्एवंसतियत्रफलदानेश्रीभागवतश्रवणेपिकालविलंबासहिष्णुस्तत्रक
मादिषुनित्यकालविलंबासहिष्णुलोकिंवाच्यमितिभावः।ननुभक्तार्थमेतावत्करणं
किंप्रयोजनकंतत्राऊःभक्तपरायणःतेषुतत्परःप्रपन्नश्वायथायथाभक्ताःप्रपन्नाभ
वंतितथातथाएतेपियथामांप्रपद्यंतइतिवचनात्तेषुप्रपन्नास्तत्फलंददतीतिभावः
यद्वाभक्ताएवपरंऽयनंस्थानंयस्येतिनित्यंभक्तांतःकरणेतिष्ठंतितेनतत्फलदाने
नस्वस्यापिफलभोगोभवेदितिशीघ्रमेवदानमित्यपिसूच्यतेननुएवंकर्मस्तुतिना
त्ययमुक्ताशीघ्रंफलदानहेतुरप्युक्तःपरंतुसर्वंभक्त्याचारोपदेष्टृत्वमुक्तंतउपदेशानं

तरंतज्ज्ञानाभावात्कथमाचरणंभवेत्तत्राहः।भक्त्याचारोपदेशार्थेति।तदाचरणज्ञानार्थंनवरत्नभक्तिवर्द्धिन्यादिवाक्यानांनिरूपकःएतेनमउक्तप्रकारेणभक्त्याचरणंकर्तव्यमितिसूचितंभवेतउक्तप्रकारकफलतिकरणेनायेकिंभवेत्तत्राहः स्वार्थोज्झिताखिलप्राणप्रियस्तादृशवेष्टितः स्वदासार्थकृताशेषसाधनःसर्वशक्तिधृक्॥२१॥स्वार्थंस्वसेवार्थमेवोज्झितंअखिलंयैः स्वार्थाएवउज्झिताअखिलायैरितिवातत्प्राणादपिप्रियाभवंतितेषांस्वयंवाप्रियोभवतिअत्रप्राणप्रियत्वकथनस्यायमाशयोवगम्यतेसर्वंस्ववाक्येनसर्वात्मनाभगवत्सेवादिकंकर्तव्यमित्याज्ञप्तंतत्करणेनसर्वेपिस्वकासर्वात्मनाप्रपन्नाभवंतिआचार्याणांभक्तेष्वेतावत्फलतिस्तुफलसंबंधमर्थंफलसंबंधे

[illegible] सतिप्रभोरपिमहनैःसञ्जनितसंतोषोनभवतियेनप्रभुसंतोषःसएतेषांप्राणप्रियोभवतितत्रकःसंदेहइतिभावः।किंचस्वाज्ञाकरणेनापिसेवकःप्रियोभवतीत्यपिसूच्यते।ननुकथंज्ञायतेसर्वभक्तेष्वस्यत्कंतत्राहुः।नादृशावेष्टितःतादृशैःस्वोक्तैरेवनिरंतरंवेष्टितःनिरंतरंनिकटोऽस्तिविस्तुतदेवभवेत्यदासर्वत्यन्तंभवेदित्यर्थः।ननुनिरंतरमेतत्सेवाकरणमेवनत्वत्कालेकर्मादीनांकरणावकाशोनदृश्यतेतेनतदातदकरणाज्जनितदोषप्रसक्त्यात्तद्भक्तेरपिसदोषत्वप्रसंगेनसाधनस्यदुष्टत्वेनकथंतत्फलसिद्धिस्तत्राहुः।स्वदासेति।स्वदासार्थंकृतानिप्रकटीकृतानिअशेषाणिसाधनानिस्वमार्गीयाणियेनएवंसतिदासानांसाधनानिसर्वोक्तानिनकिंतुनवरत्नभक्तिवर्द्धिनी।विवेकधैर्या

श्रयाद्युक्तानितान्यवश्यंकर्त्तव्यानियतस्तदकरणेमार्गाद्विपतेदतःकर्मादीनांकृ
पञ्ञेनकर्त्तव्यत्वादकरणेपिनदोषइतित्वउक्तदूषणानवसरः।यद्वा।अत्रलतपदेनै
वंप्रतिनातियस्त्वमार्गश्यान्यपिजीवैरशक्यानिमत्वातदर्थंस्वयमेवतानिलोकेषुभ
क्तानांज्ञापनार्थंकृतानिपुनःस्वस्मिन्नेवस्थापितानियतस्तानित्वय्येवदृश्यंतेनान्य
त्रेतिएवंसतियएतदाश्रयाःकेवलमाचार्यविश्वासेनाचार्यरूपेकसाधनानिरंतरं
तस्सेवापरास्तिष्ठंतितेषांस्वदासानांस्वबलेनैवशीघ्रंफलरूपमुक्तिसिद्धिंकुर्व
न्तितेषांसर्वसाधनापेक्षांकुर्वंतीतियदिचेत्कुर्वंतितदास्वयमेवदत्वाफलंप्रय
च्छंतिइतिज्ञापनायोक्तंस्वदासेतिअथवादासानांसेवैवमुख्येतितन्निष्ठयात ३०

यैवंतेषांमहत्त्वेस्तानिस्वतएवनवर्तीत्याचार्यस्वरूपसेवातन्निष्ठाविश्वासेनैवा
सर्वंनिवर्त्तीतिसर्वंसुस्थमतःसेवात्ववश्यकार्यैवान्यथाफलंनसंभवात्।एतेनस
सर्वथैवतानिसिद्धानिभवंतिनिःप्रथक्कयत्यपिस्फुरितंएवंसतियत्रस्वमार्गीयप्र
त्प्राप्तावेवतत्साधनाभावान्नप्रतिबंधस्तत्रसेवापराणांकालेनकर्माकरणेनकृत
स्मरांदोषसंभावनागंधऽइतिज्ञापितंयदिकदाचिद्दुर्मुखस्यशंकानवेदेवतदाम
त्कर्माकुर्वतामित्यादिवचनैःसापिदूरीभवतीतिसर्वमनवद्यंननुएवंसाधनाभावेनापि
फलदानेकिंसामर्थ्यंतत्राहुःसर्वशक्तिधृगिति।सर्वशक्तिभिःऽलत्वासर्वकरणसमर्थः
एतेनसाधननैरपेक्ष्यंभक्तानांफलदानएवनकिंतुसर्वकार्यमात्रेतद्धिनैवसर्वंकर्तुंस

मर्थःएवंसतिभक्तानांयदपेक्षितंतत्सर्वंस्वेच्छयैवशीघ्रंकुर्वंतीतिभावःसूचितःयद्वायथासर्वाःशक्तयःतथाप्रसादरूपापिशक्तिरस्तितयाप्रगल्भतेएतेननछक्त्यैवतादृक्प्रचुरभावोदयेनैवफलंप्रयच्छंतिनान्यसाधनापेक्षेतिज्ञापितंतेनयथायथाभावप्राचुर्यंतथातथाफलसांमुख्यमितिभावःसूचितःननुभक्तार्थंएतेनस्वमाधुर्यंसर्वप्रकटितंनसर्वस्यप्रादुर्भावसमयेप्रमेयबलेनैवसर्वेषांज्ञापितंप्रादुर्भावसमयेस्वव्यतिरेकादन्यत्रसामर्थ्येनसर्वज्ञानाभावादन्येकथंज्ञास्यंतीतितत्राहुः॥नुविभक्तिप्रचारैककृतेस्वान्वयकृत्पिता।स्ववंशस्थापिताशेषस्वमाहात्म्यःस्मयापहः॥२२॥नुविभक्तेषुयथाग्रेपिभक्तिप्रचाराभवेत्तदर्थमेवान्वयकर्ता।अत्रस्वान्वयपदेनैवं

प्रतिनातिस्वमार्गइयंसंप्रएज्ञानंस्वव्यतिरेकेनभवेदेवंभक्तानास्तुवारस्तुएतदङ्गामो
नसर्वथाकर्त्तव्यएवसर्वदाभगवद्विप्रयुक्तत्वेनस्वस्थितिरप्यत्राशक्यैतेनसर्वंविचा
र्यभगवदभिप्रेतमपिकर्त्तव्यमितिभगवदभिप्रेतत्वात्स्वान्वयमेवाग्निकुमारंस्वयंसा
क्षादग्निरूपेणैवप्रकटमकरोदितिस्वास्यंप्रादुर्भूतंचकारेतिसर्वमुक्तत्वादत्रचतद
ग्निरूपत्वद्योतकस्यपदोपादानादवगम्यतेएतेनाग्निकुमारादन्यत्राग्निस्वरूपेणावि
र्भावकरणाभावात्तेनादृशरूपत्वमितिसूचितंभवति॥अयंत्वग्नेज्ञानोग्निरेवभवती स्वा
तितत्स्वरूपएवप्रकटः॥यथाचार्यस्वरूपंसर्वोत्कालौकिकधर्मसहितमेवमेवाग्नि
कुमारस्वरूपमिति॥इयंक्रिया॥अत्रपश्चाद्विद्यमानदशायां॥अयंतुभावकोविधिर्

नसःअन्वयःपुत्रःकथ्यतेएतेनयथावायोःसर्वेषांउन्नावऽस्वरूपोस्तितथैवसर्वेषांनका
नांउनावऽस्वरूपोग्निकुमारःसतुसाक्षात्स्वयमेवप्रभुःअतःस्वाभिप्रायणेवाकैस्वा
न्वयस्यादिति।एवंसतिसर्वेषांज्ञानेननिःप्रत्यूहफलसिद्धिः।सिद्धान्तत्रान्वयस्यकरणा
मुक्तंतेनौरसत्वंनभविष्यतितद्भावात्।निरूपत्वमिमिकथ्यंतत्राऊः।पितापितृत्वेनपितुः
पुत्रइतिज्ञापितंनतुपितुःपुत्रत्वेपिलोकेऽनयोःसाम्यंनदृश्यतेतत्राऊः।स्ववंशइतिस्व
वंशोग्निकुमारएवस्थापितंअशेषंस्वमाहात्म्यंसर्वोत्कैयेननादृशः।सःतेननतुल्यत्वंस्पृशि
तंनतुएवमशेषमाहात्म्यस्थापनेसर्वेषामाश्चर्यंभवतितत्राऊः।स्मयापहःनतुकेनप्र
कारेणाश्चर्यंहृरी।कुर्वंतितत्राऊः।।पतिव्रतापतिःपारलौकिकेऽक्किदानकृत्।निरूपद्रद ३२

योनन्यमनस्केषुज्ञापिताशयः॥२३॥ अत्रपतिशब्देनसर्वेपतिःस्यादित्युक्तेनत्वेएधर्मसि
ज्ञएवपतिर्मान्यइतिस्वच्मतेआचार्यास्तुनादृशाधर्मयुक्ताएवअतएतादृशेपत्योअे
अनन्यव्रतंतद्यातिरिक्तेअन्यात्किमपिनास्तीतिव्रतंयस्याःसापतिव्रतातस्याःपतिःएते
नयाएवंअनन्यव्रतेनाचार्यस्वरूपसर्वात्मनाप्रपन्नातस्यास्तथारूपएवपतिःसर्वोकि
धर्मसाज्ञितपतित्वंतत्रप्रकटीकरोतितत्प्रकटनेनतुअन्यभावेन्योरक्षणंस्वस्वरूपज्ञान
सर्वकैस्वस्मिन्सर्वात्मभावकरणंचतेनसर्वोत्तमत्वंअलौकिकस्वरूपत्वमेवपतिव्रता
याःसिद्धंभवतीतिस्वचित्तेएवंसतियत्रसर्वंअन्यसंबंधयुक्तायाअपिस्वपाणिसंबंध
मात्रेणैवतादृशभावेनयत्सर्वोत्तमत्वालौकिकत्वकरणंतत्स्वमाहात्म्यस्थापनेकिम

श्वर्यमितिस्मयापरत्वमप्येवंसम्यक्तुसिद्धमेवेतिभावः।५।किंचापतिव्रतायाःसर्वोत्त
मत्वनिरूपणेनहेतुस्तस्यापिसर्वोत्तमत्वात्तद्धेतुत्वेनतारतम्यसंभावनापिनास्तीत्यपि
ज्ञापितं।नच।पतिव्रतायाःएवमलौकिकत्वेपिवस्तुलौकिकत्वमेवदृश्यतेतत्राहुःपा
रलौकिकोऽधिकलाभस्ततायद्यपि=आचार्यव्यतिरिक्तंपतिव्रतायाःपारलौकिकंवाकिम
पिवांछितंनास्तीतथापिस्वमार्गीयंपारलौकिकंभगवत्संबंधरूपंऐहिकंतत्फलरूपंसे
वार्थंस्वान्वयादिरूपतत्स्वहानकर्तास्वमार्गभगवत्सेवायाआवश्यकत्वादिति।यद्य
पि=आचार्यव्यतिरिक्तं=अन्यन्नवांछितंतथापिभुविभक्तिप्रचारैकहेतुतएवेतद्धानहेतुरएवं
सतिएतादृशस्मैऐहिकमपिपारलौकिकमेवेतिनलौकिकत्वगंधोपि=अतएवानयोरपे

करूपत्वमेवेतिज्ञापनार्थमिवैकपदंदत्तं एवंचेदन्योपिसर्वात्मनाऽनन्यव्रतेनसर्वथात्रप
न्नास्तेषामपिहनयदानकर्तेतिसूचितंनन्वन्येषांकदादास्यंनितितत्राहुःनिरुद्धहृद
यःइदंतुनज्ञातुंशक्यंतेनश्रीवरछाड्ग्यानभवतिकस्यापिनतुकस्यापिज्ञातुंशक्यावा
नवेतितत्राहुःअनन्यभक्तोवितियएतादृशाअनन्यास्तेषुज्ञापितंआशयायेनतै
रपिस्वयंनज्ञातःकिंत्वेतज्ज्ञापितएवपरंतुतादृशास्तेउत्तमाएवेत्यग्निकुमारखेवार
याज्ञापितःनान्यैर्विज्ञातंभवतीननुअनन्यभक्तानामपिबहुविधमार्गस्यज्ञत
त्वात्तत्रभ्रमरूपोमोहःकदाचित्तिष्ठेत्तदासर्वात्मत्वंनस्यात्तत्राहुःउपासना
दिमार्गानितिमुग्धमोहनिवारकः।नन्किमार्गसर्वमार्गवैलक्षण्यात्तदृतिलिता।२५

उपासनादिमार्गैरिति मुग्धमनानां मोऽस्य निवारकः एतद्यथानथा भक्तिहंसे निरूपितमि
ति सर्वमवदातं एतेन स्वमार्गस्तु सर्वलक्षण इति ज्ञापितं भवति ननु सर्वविलक्षणत्वं
कथं ज्ञायते तत्राहुः भक्तिमार्ग इति स्वमार्गः सर्वमार्गेभ्यो यद्वैलक्षण्यं तदनुभवतः प्र
त्यक्षं स्वयमेव करोति तदान्यप्रमाणं कुतो मृग्यं तद्वैलक्षण्यानुभवस्तु स्वमार्गे भक्तिप
क्षस्य मंत्रोपासनाविधिभिरस्पृष्टत्वेन तादृशस्यैव स्वसर्वस्वत्वकथनात् फलस्य स
र्वेंद्रियरसास्वाद्यत्वेन भोगकरणं एवं सत्येवंप्रकारकफलानुभवस्य मंत्रोपासनावि
धिभिरस्पृष्टत्वेन तादृशस्यैव स्वसर्वस्वत्वभावनापि मद्वैलक्षण्यं ननु तन्मार्गवि
नियामकत्वेन मर्यादामार्गविधिभिरस्पृष्टत्वं फलस्य भवतु परं तु तन्मार्गेऽपि शरण

मार्गःसर्वधर्माविधिरहितःसर्वधर्मानित्युक्तोस्तितत्रविधिराहित्येनस्पष्टोभविष्यति
तत्राहुः।अथकुशरणमार्गोपदेष्टाश्रीलक्ष्मदाहविराप्रतिहृणनिकुंजरसलनीला
रसमुत्पत्तिः॥२५॥मर्यादामार्गीयशरणमार्गाद्भिन्नोयःशरणमार्गस्तस्मान्मच्छरणं
गोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहमित्युक्तःपुष्टिमार्गीयशरणमार्गस्तस्यन्यासादेशोघित्यादिनो
पदेशकर्त्तॄणैतेनास्मिन्मार्गेशरणमार्गोपिभिन्नएवेतिसूचितंतेनमर्यादामार्गीयश
रणेनायस्पृष्टत्वेनवैफलान्नुनवंकुर्वंतीतिप्रमाणपूर्वकंस्पष्टीकृतं।ननुतस्मान्मच्छर
णमित्यादिनाशरणमार्गस्तूक्तएवएतेषांपुनःभिन्नत्वनिरूपणेकोहेतुस्तत्राहुःश्री
लक्ष्महार्दविना।सदानंदफलरूपस्यहार्दंविदंति।अयमभिप्रायःश्रीलक्ष्मस्तुसाक्षा

क्तरूपत्वेनभक्तानांसाक्षात्फलंदातुमेवत्रकरः तद्भक्ताश्चेदेवंशरणंप्राप्ताभवेयुः
तद्दातद्दानयोग्यताभवेन्नान्यथातद्दानेनस्वस्यापितद्रसानुभवतःसिध्यतिमेवाचा तदर्थ२
यणांप्राकट्यंकृतंअतोयद्याचार्याःमर्यादामार्गभिन्नत्वेनस्वमार्गीयशरणंनानिरू
पयंस्तदेदानींतद्ज्ञापनाभावादेतन्मार्गीयशरणस्यतन्मार्गीयशरणस्यत्वशरण
साम्येनभक्तानामेकत्वज्ञानेनसुस्पष्टतयासर्वात्मभावरूपास्वमार्गीयशरणप्रपत्तिर्
भवेदेवतदातत्फलभोगयोग्यतापिनसिध्यतितेनभगवदाभिलषितमपिनभवेदेतद
र्थंश्रीलक्ष्मणादंज्ञात्वैवतद्भिन्नत्वनिरूपणमितिभावःननुकथंज्ञायतेएतद्भिन्नत्वनिरू
पणेनतद्ज्ञानेनतत्प्रपन्नानांफलानुभवःसिध्यतितत्राहुःप्रतिक्षणनिकुंजस्थेति ३५

सर्वात्मभावे
नरूपंयस्याः
॥ [illegible]
[illegible]॥४

एतेनयेनत्क्वालीलास्वास्तेऽहृदिउत्पन्नागप्रपन्नाएवसिध्यंतिनान्यदिंतिभावःसूचितःएवं
सतिआधुनिकाअपिएवंज्ञानेनचेत्सर्वथाप्रपन्नाभवंतितदैतत्फलानुभवएवसेत्स्यति
नान्यदितिज्ञापितंभवतिंननुतदसत्सुहरिलीलैकथंज्ञायतेनेत्याऊः॥तत्कथाक्षिप्तचित्त
स्तद्विस्मृतान्योव्रजप्रियःप्रियव्रजःस्थितिःपुष्टिःलीलाकर्तारुःप्रियः॥२६॥तल्ली
लाकथायामेवासमंतादाक्षिप्तंतत्रक्षिप्यधृतंस्थापितंचित्तंयेन।एतेनान्यावयवाना
मन्यत्रव्यवहारेपिचित्तंतत्रैवतिष्ठतिननुकदाचिदप्यन्यत्रगच्छतीतिभावःएवंसति
निरंतरंतत्कथाकथनेनतदसत्स्वभावादेवहृद्वर्त्तिलीलारसोबहिःप्रकटोभवत्येवेति
सर्वेषांहरित्वमपिज्ञातंभवतिननुनिरंतरंकथाकथनेप्यन्यस्मरणेनकदाचिच्चित्त

प्रभुरोमां धं ही सार

विक्षेपादिकं भवेत्तत्राहुः तद्विस्मृतान्यदिति। तद्व्यतिरिक्तस्य स्मारणमेव नास्ति कुतो वि
क्षेपसंभावना एतेन जीवनमपि कथैवेत्यपि सूचितं अन्यथा जीवनसाधनस्यापि वि
स्मरणेन तदभावाज्जीवनस्य सर्वथाबाधः संभवतीति तदभावात्कथामृतमेव जीव
नमिति ज्ञापितं भवति किंच विप्रयोगलीलारसप्ररित्वेन तापतप्तानां एतत्कथामृ
तमेव जीवनं भवतीति भावः। ननु कथाशब्देन तल्लीलाकथनं कथयेति कथनमेवोच्य

निःप्रतियोगि
लीलाकथनं
५

त एवं सर्वविस्मरणे सति तत्कथनं केन संभवति तत्राहुः। व्रजे प्रियवर्गः व्रजस्था
लीलासंबंधिनो भक्ताः प्रियाः यस्य एतेन तेषामेव तल्लीलासंबंधित्वेन प्रियत्वेन ते
सहैव परस्परं तत्तदनुभूततल्लीलाकथनजनितपरमानंदरससत्वाज्जीवप्रवर्तकं कथ

नंनान्येनसङ्गेतिज्ञापितं।तत्कथासंबंधित्वेनतेषांनविस्मरणमितितद्व्यतिरिक्तानांसर्वेषांविस्मरणमित्यपिसूचितं।ननुनिरंतरंसङ्गतेःसङ्कथनंतत्रस्थित्यभावेकथंनवि तत्राऊः।प्रियव्रजस्थितिरितितेननिरंतरंकथनंसंभवतिननुनिरंतरंव्रजस्थितावेववक् ऽतुःतत्राऊः।पुष्टिलीलाकर्त्तापुष्टिलीलानांरासादिलीलानांसाक्षात्संबंध रूपांस्वयंकरोति।अत्रस्वस्यकर्तृत्वकथनेनस्वयमपिभगवानेतदधीनएवतल्लीलांकरोतिएव न्यप्येतदधीनएवानुभावयतीतिभावःसूच्यते।तेनयथायथातेषांरुचिस्तथा थैवकरोतीतिज्ञापितं।तल्लीलानुभवस्तुव्रजस्थित्यैवनवेदेएवस्तुतत्वादितिनिरंतरंस्थितिरपि।ननुभगवानेतदधीनएवलीलांकरोतीतिकथंज्ञायतेतत्राऊः॥र

सुखनियोगि
नी २

प्रियः एकांतमेव प्रियं यस्य। अत्रायं भावः। स्वप्रेष्ठे मिलितेनोपि यथा यथा तत्तद्भावस्तनितन्तत्तदभिलषितप्रकारानुभव एकांते भवति तथांतरंगाया एकस्या अपि प्रियसख्याः समत्वं न भवतीति रहस्यवताहस्नीलाकरणेन तत्प्रकारकानिर्वचनीयपरमरसानुभवेन भगवानप्येतदधीनो भवति तेन भगवतोपि रह एव प्रियं भवति। एवं सत्युभयोः परमरसानुभवकर्तृत्वेन रह एवं प्रियं भवतीति भावः। एतेनैतदधीनत्वं स्पष्टमेव ज्ञातं भवति। नन्वेते तु सर्वदा रहस्यवस्थित्वे तद्धृत्रीलां कुर्वती कदाचिन्नस्कानतद्धृत्रीलाज्ञानेच्छा न भवेत्तदा कथं स्मरयंतीत्यत्राहुः। भक्तेच्छास्मरकः सर्वज्ञातलीलोपि मोहनः सर्वासक्तो भक्तमात्रासक्तः पतितपावनः ॥२४॥ भक्तानां यद्यदभिलषितं

न्सर्वे हरयंति। ननु यदि भक्तेच्छां हरयंति तर्हि भक्तानां संहरणलीलाज्ञानं ज्ञातमे
व भविष्यति तत्राहुः। सर्वज्ञानलील इति यद्यप्येते भक्तमनोरथहरणार्थं कथयंति
तथापि तेषां सर्वलीलाज्ञानान भवतीति सूच्यते। ननु कथितायामपि सत्यां ज्ञानं
कथं न भवेत्तत्राहुः। अतिमोहनः कथनपरममोहनरूपः। अयं भावः। कस्यचिद्भक्तस्य

क.४

सर्वात्मनाप्रपन्नस्य तत्तल्लीलाज्ञानेऽतुरार्त्तिं दृष्ट्वाल्पपयायर। किंचित्तल्लीलाकथन
रं नैवनङ्गसमरजनितपरमानिर्वचनीयस्वरूपसौंदर्यदर्शनेनैवैकातिमोहिता
भवंति पश्चादीषन्मात्रकथनेन तल्लीलारसाब्धिबिंदावेव मग्ना भवंत्यतः संहरणली
लाज्ञानं कस्यापि न भवति। यद्यप्येते मोहनं न कुर्वंति तथापि स्वरूपस्वभावादेव त

किं यामदीयो
वनबुद्धिं मोह
यते। प्रमदर्श
ने॥३

भवतीति।ननुएतावज्ज्ञानंसर्वेषांकथंनकरोतितत्राहुः।सर्वासक्तःसर्वेषुपुष्टिमा
र्गस्यमतिस्निग्धेषु-असक्तएवसर्वथास्नेहजनितासक्तिरहितएवेत्यतस्तानीषदपि
नज्ञापयंतीतिभावः।नन्वेवंयथासाधनंफलदानेकिमप्यसाधारणत्वंनभवतितत्रा
हुः।पतितपावनः।सर्वसाधनशून्यानांप्रत्युतनिषिद्धाचरणपतितानामपिपाव
नैःस्वकरुणार्द्रैवतान्यावयंतीतिएतादृशानामपिपावनत्वेनासाधारणत्वंसंप
न्नंभवतीतिज्ञापितं।ननुपतितानामपिपावनत्वेयदिसाधारणमेवफलैःस्यात्त
दासाधारणत्वमेवभवतिनासाधारणत्वंतत्राहुः।स्वयशोगानसंहृष्टहृदयांभो
जविष्टरः।यशःपीयूषलहरीप्लावितान्यरसःपरः।।२८।।यद्वास्वकरुणारसार्द्रै

सूर्यकिरणह
है न उष्णतान्न
मैयतुमंगोदाई
:।।१

ध्यापतितान्स्नापयंतितदातेपूताभवंतिततःश्रीमदाचार्यस्वरूपंदृष्ट्वास्तुत्वावाएतद्यशो
गायंतितज्ज्ञानेनसम्यक्प्रकारेणदृष्टानिउच्छ्वसितानियानिहृदयरूपाणिअंभोजानि।
अंभोजरूपत्वेनहृदयेभक्तिरससरसत्वंद्योतितं।तत्रतान्येववाविष्टरः।आसनेउपवेशनं
यस्याःअंभोजस्यासनत्वकथनेनतेषांहृदयेब्रह्मरूपोभूत्वानिरंतरंभावस्थितिमुत्पाद
यंतीतिभावःसूचितः।एवंक्रमेणतद्भावोदयेनासाधारणफलमपिददतीतिसर्वमनव
द्यं।ननुकथंज्ञायतेभावानुत्पादयंतितत्राहुः।यशइति।निरंतरंसाक्षाद्देवसंबंधिभा
वोदयेतत्संबंधभावजनितप्रचुरार्त्तितापेनजीवनाशक्यत्वेसंपन्नेतदेवस्वयशःश्री
मद्दीलाभाऽगम्यरूपममृतरूपंजातंतदवलंबेनैवजीवनस्थितिर्भवतितदातत्स्वय

वियोगेसंयोगवर्तनंप्रेमेतिशांडिल्यसूत्रासौ॥मनःप्राणःधीरूपयोःसामानाधिकरण्यं॥१

पुरुषोत्तम
मित्यर्थि
[illegible]
लोभावजंते
कल्पयंतुइति॥४

ग ३

॥ यद्भोक्ता यद्युक्त्वा चतुर्वर्ग। चित्रगारदः॥ सत्प्रालिङ्गस्त्रिगुणातिलो
जय चित्रगारदः॥ ३०॥

शःपीयूषलहरीभिःप्लाविताःप्रवाहिताभक्तानांअन्येसर्वेरसायेनएतद्व्यतिरिक्तंस
र्वंचतएवविस्मृतमित्यर्थः।प्लावितपदेनअन्यरसगंधोऽपिनास्थितः।एवंसर्वात्मनाप्र
पन्नतातद्भावोत्पादनेनैवनवनीतिसिञ्चितं।ननुएतेषांसर्वरससद्भावकत्वंकथंतत्राह
॥परऽइतिरसरूपेषुसर्वेषूत्कृष्टोयतः।ननुकथंज्ञायतेसर्वोत्कृष्टत्वंतत्राह।नीलामृ
तरसाप्लाविताखिलशरीरभृतागोवर्द्धनस्थित्युत्साऽस्तद्धीलाप्रेममहार्त्तिः।२९
यथामहासमुद्रहरायदावर्द्धतेतदासर्वंप्लावयित्वास्वरसेनैवसर्वमयंकरोतिपुनः
पुनःस्वरवृध्यमतत्राऽर्त्ताकदापिनगच्छतितथातत्रतादृशानीलामृतरसाब्धिहरद्र
ध्मासर्वप्लावनेनाप्लाविताःसमस्ताःशरीरभृतःस्वकीयायेन।आर्त्तपदस्याभि ३९

रुक्त्याएकत्रलीलारसामृतेनाद्रीएवतद्दैवान्यत्रलीलारसेनपुनराद्राभिवंति।एवमने
कःलीलाःतत्तल्लीलामृताब्धिविहरणेसर्वदाद्राएवतिष्ठंतीतिज्ञापितं।यथासमुद्रस्थै
कतरंगेणार्द्रतायांविद्यमानायामेवस्थितीयस्तरंगआयातितेनसर्वदैवार्द्रतातत्रतथा
त्रलीलामृतसमुद्ररूपंश्रीमदाचार्यस्वरूपंतत्तदमृतमहरप्रवाहवेकथनद्वारातरंगाद्र
वतत्तल्लीलानावोच्छलंतितत्तरंगरूपैस्तैःपुनःपुनःसर्वदार्द्राएवतिष्ठंतीतिभावः॥
एवंसतिसर्वोत्कृष्टत्वंसर्वप्लावकत्वंचस्पष्टीकृतं।नतुकदाचित्तल्लीलामृतेसर्वेषा
मार्द्रीकरणाद्रसस्यन्यूनतानवेत्यथासर्वोपरमेसमुद्रस्येतितत्राहुः।गोवर्द्धना
स्थितीनि।तस्यांत्वंयांघोसाङमानसोद्भासोयस्येतिन्यूनताभावःसूचितः।ननुत

(जिप्रयोग-न्यूनताभावः २

हो १

तस्थित्यामानसोद्भवोऽसनिकथंन्दूननताभावस्तत्राजः।तद्वीऽनाप्रेमभरितः।निरंतरं
नप्रेमरसपूर्णएव।अयंभावः।यदाश्रीगोवर्द्धनोद्धरणंकृतंतदासर्वैस्तुवयंनित्यंशैल
निवासिनइतिभगवत्कृतश्रीगोवर्द्धनमहोत्सवजनितपरमानंदरसभरेणापि
भक्ताःपुनरिंद्रकृतवर्षानंतरंपरमाश्चर्यरूपश्रीगोवर्द्धनोद्धरणेनकेवलस्वकीयत्व
राज्यदानेनसकलभक्तसमाजेएकत्रैवमिलितेपुनस्तत्तद्भक्तनिष्ठस्नेहभरजनित
परमानिर्वचनीयरसामृताब्धिप्राद्भासतरलीकृतस्वकटाक्षामृततरंगविलासै
रस्यंतमनिषिक्तत्वेनाकृष्टकृताःपुनःस्वस्वमनोरथसर्वकोटिकंदर्पलावण्याधिकमा
धुर्यसीमतत्तदंगस्पर्शप्रोंछनतादृशरसोद्विकसितश्रीमुखावलोकनस्पर्शादिली ४०

लासुखजनितपरमरसामृतेनाऽप्लुताः पुनः श्रीमति गिरौ यथास्थानेऽलते भगव
लितादृक्कृस्नेऽनैवारांदिकिरणेऽञ्जलनादिकं वारयित्वा तत्यानेन परमानंदिता इत्येवं त
ल्लीलाप्रेमभरणमज्ञाता यथा तथाचार्याणामपि तल्लीलामध्यपातित्वेनैव तादृशा
प्रकारकलीलाप्रेमभरितत्वमुक्तं। पद्या। अत्र भरितपदं इतच्प्रत्ययांतं ज्ञेयं। तदात
ल्लीलापदेन गोवर्धनीया लीलाः उक्तास्ताः सर्वाण्ववाख्यानउक्केवलं गोवर्धनोद्धर
णसामयिका एव। एवं सति तास्ता रासादिपर्यंता लीलास्तासां प्रेमजनिताः भरा
स्तेसंज्ञाना यत्र नद्युक्ता इत्यर्थः संपन्नः। एतेन यथा तरंगाः समुद्र एवोत्तिष्ठंति बहि
र्निर्गत्य सर्वत्राऽप्लुत्वा पुनः समुद्र एव निविशंति तथाचार्याणां लीलाप्रेमभरसंज्ञा

तत्वकथनेनतद्रसस्वरास्तरंगाःकथनद्वाराबहिर्निःसृत्यस्वकीयानामङ्गीकृत्यपुनस्त
त्रैवतिष्ठंतीतिसूच्यतेनेनाचार्याणांलीलासमुद्रत्वंनिरूपितंभवति।यथासमुद्रत
रंगयोरेकरूपतातथैवतत्स्वरूपतल्लीलारसभावयोरपीतिसूचितं।नेनागाधत्वंपूर्ण
त्वंसर्वदोद्वेलत्वंतिष्ठतीत्युक्तं।एवंसतिनकदापिरसन्यूनतातत्रैवस्थित्याएतद्र
सानुभवोभवतिनान्यत्रेत्यतएवाध्यासोपीतिसर्वमवदातं।किंच।एवंलीलामृत
रसाङ्गीकरणेनाचार्यैःस्वीयानांकेवलंस्वीयतानान्या।निषेकएवकृतइतिनि
रूपणाशयोपिज्ञापितइतिभावः।एवंकेवलस्वीयत्वसंपादनार्थमेवंदेयागभंगंकृत्वा
शैलनयागेरचितेशैलोस्मीतिसाक्षात्स्वयमेवउक्तवान्।तथाचार्याणांनदास्यरू

प.श.भो.फेरि ।।२

पत्वेनयज्ञभोक्तृत्वकथनात्स्वीयानामपितत्संपादनार्थंतैःसमर्पितपदार्थानांभो
गंस्वयंसाक्षादेवकरोतीतिज्ञाप्यतइतितत्त्वमपितेषांसंपद्यतइतिभावः।ननुजीव
समर्पितानांभोगंकथंकुर्वंतितत्राहुः।यज्ञकर्त्ता।यथासर्वंत्याजयित्वातेषांकेवलस्व
त्वसंपादनायस्वयमेवशेषेनयागकर्त्तास्वयमेवभोक्ताऽजातस्तथात्रश्रीआचार्याणानै
दास्यरूपत्वेनश्रीनंदादिषुइंद्रयागनिवृत्तिपूर्वकंशेषेनयागकरणार्थंभगवदुक्तत्वा
चात्तद्रूपत्वाद्यागकर्त्तेतिनामकथनाद्भक्तानांकेवलस्वीयत्वसंपादनायसर्वंत्या
जयित्वाफलरूपसेवाकरणोपदेशेनैवस्वीयसंपादितपदार्थानांसमर्पणप्रका
रोपिस्वयमेवोपदिष्टःतेनैवतत्कर्तृत्वमतःस्वफलत्वादेवसाक्षात्स्वयंभोक्तापिस

वतिं तदुक्तं अर्वातजोऽपि केशाऽनितंतु तानिफलत इति तेन साधनफलनयोरपि ऐ
क्यं ज्ञापितं । एवं स्वीयानां सर्वप्रकारेण स्वीयत्वं संपाद्य पश्चाद्धत्रीऽनामृतरसेत्युक्त
प्रकारकाङ्गीकरणेन तद्गाम्याभिषेक एवफलत इति भावः । एतत्सर्वं श्रीमदग्निकुमा
रेष्वेवप्रकटितमिति स्वान्तभवरत्वात्कोऽइति ज्ञायते । ननु सर्वात्मना स्वीयत्वसंपादक
सर्वत्यागस्य फलत्वेन तेषु चतुर्वर्गदाने विशारदः । अतिकोविदः समर्थ इत्यर्थः । पुष्टि
मार्गीय चतुर्वर्गस्तु पुष्टिमार्गे हरिदास्यं धर्मोऽर्थो हरिवहि कामो हरेर्दिदृक्षैव मो
क्षः लक्ष्य इति ध्रुवमिति । एतद्दानं तु केवलस्वीयत्वेनैव भवति नान्यथेति तत्संपा
द्यं दफलं दत्तमिति भावः । ननु कदाचिन्न दद्यान्नत्राहुः । सत्यप्रतिज्ञः ये एवं प्रप

नोऽपि
क:कश्चि
यथा ऊ: ॥ चं
तुर्वर्ग विचार
दत्तो ॥ तो पुभ

न्तास्तेषामेतत्फलदानेसत्याप्रतिज्ञायस्यनतुकदाप्यसत्याएतेनावश्यंददात्येवेतिसूचितं।यथाव्रजवासिनांकेवलस्वीयत्वंसंपाद्यपुष्टिचतुर्वर्गदानेनसत्यप्रतिज्ञत्वंभगवतस्तथैतेषामपितद्रूपत्वेनस्वीयान्प्रतितद्दानार्थंसत्यप्रतिज्ञत्वमेवेतिभावः।नन्वेवंप्रतिज्ञासत्यैवेतिकथंज्ञायतेतत्राहुः।त्रिगुणातीतः।प्राकृतगुणत्रयातीतः।अलौकिकगुणसहितः।अलौकिकंसर्वंसत्यमेवेतिसदुक्तंसत्यप्रतिज्ञइति।ननुगुणातीतत्वंकथंज्ञायतेतत्राहुः।नयविशारदः।नयेत्रिगुणातीतालौकिकेमार्गेविशारदः।विशिष्टाशारदासरस्वतीयस्यएतेनयावाणीमुखान्निःसरतिसास्वमार्गीयनयकथनरूपाअलौकिकानंदरूपैवनिःसरतीतित्रिगुणातीतत्वमेवज्ञापितं।ननुनयकथन

कोऽत्रेत्यत्राहः।स्वकीर्त्तिवर्द्धनस्तत्वसूत्रभाष्यप्रवर्त्तकः।मायावादाख्यतूलाग्निर्ब्रह्मवादनिरूपकः॥३१॥अयंभावः।नयस्तुउन्मार्गगमनप्रतिबंधकःतेनस्वीयानांस्वमार्गस्यनयोपदेशेनोन्मार्गगमनाभावात्फलसंमुखमार्गप्रापणेनचशीघ्रंफलंभवत्यतःस्वकीर्त्तिरपितत्रवर्द्धितेत्युक्तंस्वकीर्त्तिवर्द्धनइति।ननुस्वमार्गस्यैवप्रमाणसंमतंयद्भिन्नंचेत्तदाकीर्त्तिःकथंभविष्यतितत्राहः।तत्वेतितत्वसूत्राणितत्वरूपाणिसूत्राणिव्यासकृतानितेषांभाष्यप्रदर्शकः।एतेनस्वोक्तनयेव्याससूत्राणिप्रमाणमुक्तंतेनसर्वसंमतमप्युक्तं।ननुव्याससूत्राणांभाष्यंशंकराचार्यादिभिःकृतमेवभवद्भिरपिपुनःकृतंतत्रकोविशेषस्तत्राहः॥मायावादाख्येति।आख्यापदेनमायावादेतिना

तों १

दो २

ममात्रस्यापिनस्मकैतेभयायाँवादएवानिरूपितः एभिःसहृषितइत्ययमेवविशेषः नतुतं
विरुध्यस्त्वयं किंस्थापितंनत्राऊः ॥ ब्रह्मवादनिरूपकः । सर्वंब्रह्मैवेतिसर्वस्यापिसत्यत्वंस्था
पितं । ननुसर्वस्यब्रह्मात्मत्वनिरूपणेपिफलंकीदृशंनिरूपितंनत्राऊः ॥ अप्राकृताखिला
कल्पभूषितः सहजस्मितः ॥ त्रिलोकीभूषणंभूमिभाग्यंसहजसुंदरः ॥ ३२ ॥ अप्राकृताः अ
लौकिकाः अखिलाः आकल्पाः सकलशृंगाररचितारमणीयवेषा भगवतः स्वरूपरूपास्तैर्भू
षितः अयंभावः तत्वसूत्रभाष्यस्यचतुर्थाध्याये स्वमार्गीयफलस्यसाक्षाद्भगवत्स्वरू
पसंबंधस्यनिरूपणात्तत्रतत्तल्लीलारसभरेणयेयेभावाउत्पद्यंतेतत्तद्भावानांभूषणंभूष
णांगस्यापिव्यरोचतामित्युक्तत्वात्परमसुखमारूपभगवद्रूपत्वेनतत्रापियादृयसविल

धि क १

हणाभावाःअनेकविधास्तादृशसविलक्षणस्तुषुमारूपत्वाद्भगवतोप्यनेकवेषत्वेन
चआचार्णांतत्तद्भावरूपत्वेनतत्तन्निरूपणेनचतदात्मकतायांतत्तद्भावरूपभगवत्स्वरू
पस्यतत्परस्तुषुमोद्भासेनाचार्यस्वरूपमपिसकलशृंगाररमणीयःरसोद्दीपकःपरममा
धुर्यसीमायोनवीनवेषस्तेनभूषितंभवती।तितादृशस्वरूपस्यस्वस्यैवानुभूतत्वात्अनु
निरुक्तंअप्राप्तेति।नभवद्भिरनुभूतमित्युक्तमन्यैःकथंज्ञायतेतत्राहुः।सज्जस्मितः।
सज्जंस्वाभाविकंतत्तद्भावेनसञ्जातंचईषत्स्मितंयस्यतत्तद्रसानुभवेनतत्तद्रसभरोर्मि
तानंदहरेणतादृशपक्ष्मदलायतविलोचनेषुअधरेषुसर्वदाहास्यामृतंतिष्ठत्येवतेनस्वी
यांतरंगानांज्ञानंभवती।तिभावः।एवंसतिसर्वदाव्यारोचनाधिकमित्युक्तविशिष्टशोभा ४४

[illegible] दर्शने॥दर्शनं ज्ञानं॥ [illegible] भगवदी [illegible]
[illegible] आचार्याः मध्वाचार्याः [illegible] पूर्णभगवदीयत्वे [illegible]
[illegible] तत्र प्रकारो [illegible]
[illegible] तस्मात् [illegible]
[illegible]
[illegible]

रूपंभगवद्भावात्मकंभूषणंभूषितइत्युक्तं।किंवाकेवलंस्वयमेवभूषितः।किंतु।अन्य
षामपिभूषणरूपोभवतीत्याहुः।त्रिलोकीभूषणं।त्रयाणांलोकानांसमाहारः।अत्रत्रि
लोकपदेनभगवद्भक्ताःश्रीमदाचार्यादिभ्यंतोनादृशलीलासमयएतत्त्रयाणामेवाव
लोकनात्तस्याभूषणं।अत्रायंभावः।भगवताऽभिलक्तानांस्वानंददानार्थंतदारास्वयंतत्
संभोगार्थंतादृशोद्भुतरसात्मकंस्वस्वरूपंप्रकटीकृतं।लीलायां।तत्तल्लक्षणेनरसनख
शिखप्रियाणामास्वादजनिताः।तत्तद्भावविशेषाभ्युपद्यंतेनदातादृशोद्भुतरसात्मकत्वेन
क्षणमात्रमपितदंतरायासहिष्णोःस्वप्रभोस्तदेवतत्तत्प्रकारेणतत्संयोजनसमर्था।श्री
चार्यमूर्त्तिरिवेति।तत्करणात्तदातत्संबंधजनितानंदभरोद्भासेननवीनाकारत्वेनअत्र

इतरमतविलक्षणत्वमपि
ना१

भविष्यदुद्भूतास्य ग्रंथद्वारा कृतापि सेवार्थं कृतिः १

उत्तमानामेतदुपदेशजन्यकृतत्वेनैव ॥ मंदमध्यमानां तु एतत्कृतसत्वं स्वेदेहनिष्ठसाधारणैनचग्रंथद्वारा ४

स्य मार्गरीत्या द्वितीयस्य च प्रनघ [illegible] भगवद्
द्वीजाविधा [illegible] भावेन [illegible]
नितोभावात् भूषणसंपादकेषु [illegible] बलात्वं

वशीभालंकृतिनिर्वृतिप्रभोः साच आचार्यकृतैवेति आचार्याणामेव भगवद्भूषणत्वं सं
पन्नमितिभावःस्तथैव तादृशभक्तानामपि तादृशरसात्मकप्रियमिलनेनांतःसमा
प्ते। ननदंपसंगानंदरसजनितानवीनेव सुषुमा सौभाग्यत्वकृतिसंपत्तिर्भवति सा
प्येतत्कृतैवेत्याचार्याणां भक्तभूषणत्वमपि संपन्नं किंच। मिलनानंतरं मुनयोस्तादृश
सन्नरोन्मीलनप्रतिक्षणानवनवानंदानुभवकरणात्तस्याचार्याद्दत्तत्वेन मन्यमानयोः
आचार्येषु तत्समोपकारकरणासमर्थत्वेन परमप्रेमभरेण त्वमस्मद्धृन्नेत्रादिभूष
णमिति प्रेमास्पदहृद्यवचनादिलालनविलासेनामुनयोर्भूषणं तथैवाचार्याणां मु
नयोस्तादृशलीलारसानुभवेन स्वकृतप्रभुप्रसन्नताजनितानंदभरेणक्तत्तद्गीला ४५

सौंदर्यंनिजहृद्गतमिलनपक्षोक्तरीत्या।१
पुष्टिमा॰हि स्वीकारा॰पूर्वे॰पर्वः २

रससंवलितस्वरूपद्वयस्यैवबाह्याभ्यंतरस्फूर्त्याकेवलंतदात्मनयातदौत्कुनित
नीवीनलौकिकसुषुमयासर्वविलक्षणत्वात्स्वस्यापिभूषणं।एवंत्रिलोक्याःभगव
तोभक्तानांस्वस्यापिभूषणमित्युक्तंसिद्धमितिभावः।यथाभूषणेननवाशोभाभवति
तथातद्रसानुभवेनपरमाशोभाभवतीत्युक्तंत्रैलोकीभूषणमिति।किंच।नकेवलंतेषा
मेवभूषणंकिंतुतद्भूषणरूपत्वेनभूमावपिमहासौभाग्यंभवतितत्राऊः।भूमिनार्यो।
तद्दाधमरभूतायाभूमेर्भाग्यमरूपमेव।अयंभावः।भक्तानांलीलोपयोगीदेशोऽस्मि
स्त्वाचार्यचरणसरोजसंबंधिरजसैवभवतीत्याचार्यस्थित्यातच्चरणारविंदस्पर्शाद्धि
मिरधुनाऽस्मद्भक्तानांलीलोपयोगिदेशोभविष्यतितदाममापितल्लीलासंबंधि

भविष्यतीतितरस्थितिर्निस्वनायत्वेनैवमनुनइत्युक्तंभूमिम्नाग्र्यं।नन्वीदृशाभूषणाल्लत
शोभाकदाचित्सर्वदानतिष्ठेत्तत्राहुः।सकृत्स्नसुंदरः।तादृशंसौंदर्यंसकृत्स्नमेवनतुकदा
चिन्नगच्छतीतिसूच्यते।ननुसर्वमुक्तंभक्तानांलीलोपयोगिदेहप्राप्तिरस्त्वाचार्यचरणसंब
न्धचरणाब्जसाम्यंभवतीतिकथंज्ञायतेतत्राहुः।।अशेषभक्तसंप्रार्थ्यचरणाब्जरजोधनः।
इत्यानंदनिधेःप्रोक्तंनाम्नामष्टोत्तरंशतं।।३।।अशेषभक्तैःसम्यक्सर्वैर्विज्ञायप्रा
र्थ्यमिदमेवेतिसंप्रार्थ्यंचरणाब्जरजोरूपमेवधनंयस्यात्यनसाक्षात्तमपिभवति।किं
न्नेदरजंसरूपरजःप्रार्थनेनाचार्यदत्ततादृशरजोलाभेनतादृशासंभवेननतादृशानां
नासंबोधिपरमानंदानुभावादाचार्याणांत्रिलोकीभूषणत्वेभूमेर्भाग्यरूपत्वमपिसं

फलमेवेतिसर्वमवदातं।एवंसर्वप्रकारेणाष्टोत्तरशतनामभिरानंदनिधिरूपत्वंनिरूप्यो
पसंहरंति।इत्यानंदनिदैधेरिति।एवंप्रकारेणस्वरूपतःसाधनतःफलतःआनंदनिधे
स्तत्समुद्रस्याष्टोत्तरंशतेनाम्नांशतंमयाप्रकर्षेणोक्तं।इत्यानंदनिधेस्त्रिगुणत्वादेतानि
नामानिप्रत्येकंआनंदनिधिरूपाण्येवेतिज्ञापितं।यथासमुद्रतरंगयोर्नभेदस्तथा
त्रापियथावानिधौकानिचिद्रत्नानिबहूनिकैश्चिद्दृश्यंतेस्वस्मिन्नत्नंक्रियंतेनेता
वतातेषांभिन्नत्वंभवतिकिंतुतानिनिधिरूपाण्येव।तथात्रापिनाम्नांपृथक्त्वेनकथनेपि
ननभिन्नत्वमितिभावः।निधिपदेननिधौयत्रैवेत्युक्तोभवतितत्रैवकिंचिद्व्याप्नोतित
थाचार्येषुयथाकथमपियुक्तोप्यानंदमेवप्राप्नोतीतिभावः।अत्रोक्तोप्रकर्षकथन

स्यायंभावः।अत्रानंदसमुद्रत्वोक्त्यायथासमुद्रस्यतरंगाअनंतास्तथानामान्यप्यनं
तानिपरत्वेतिगोप्यानिपरमरहस्यरूपाणिनेषुमयैतानिप्रकर्षेणरसपरवशत्वोत्कर्ष
णोक्तानिनतुप्रकाश्यत्वेनतदपिस्वकीयानामर्थेनान्येषां।अन्यानियथास्थितानित
न्नोक्तानीतिसूचितं।किंच।एतेनैतन्नाम्नामपियथास्थितानामेवप्राकट्यंनतुक
ल्पयित्वाकथनमित्यपिज्ञापितं।तेषामनुभवोपिस्वस्यैवेत्यपिसूचितं।एवंस्तोत्रनि
रूपणस्यफलप्रकारमाहुः।श्रद्धाविशुद्धबुद्धिर्यःपठत्यनुदिनंजनः।सतदेकमनाःसि
द्धिमुक्तांप्राप्नोत्यसंशयः॥३४॥श्रद्धयाविशेषेणशुद्धाबुद्धिर्यस्यश्रद्धयाशुद्धोऽयमे
वविशेषः।यत्रयत्रयादृशंनामोक्तंतत्रतादृशरूपत्वेनैवसर्वात्मनास्फूर्त्तिर्भवेदितिएवं ४७

अत्रपठनकीर्तनिभक्तौ तत्ताभताः साक्षीभ
विग्रहः नस्यपाठसेवासिद्धित्वेनेतस्फुल प्रति
सिद्धिवित्तहेतुत्वमसिद्धिकत्ता॥ श्रीभक्तभावेनसे वात
वाना प्रवेशात्वेनकार्यकारणताभावात्॥२

सर्वश्रेयावाप्तिहेतुबुद्धिर्निर्वर्त्यत्वात्तदेकमनास्तत्तन्नाम निरूपितश्रीलनाविशिष्टस्वरूपप्र
वमनोयस्यएतादृशःसंपद्गतितद्यत्नाद्दिनैर्निरंतरंतदाउत्कांक्षैर्धरेत्सुत्कांसिद्धिंप्राप्नो श्रमा
तिसर्वथात्रनसंदेहः।अत्रासंशयपदस्यायंभावः।आचार्याणांसाक्षात्श्रीलक्ष्मीस्व
स्वरूपत्वेनतत्तच्छ्रीलनाविशिष्टास्यरूपस्यानुभवात्तदासक्त्याश्रीलक्ष्मीधराभूलास्वा
हृसिद्धिर्निर्वेदेवत्वमरकीयपायेनेतिस्वानुभवाद्देवोक्तेर्नसंशयइति।ननुतादृएतदसिद्ध्य
नंतरंमोक्षोनभविष्यतिचेत्राऊः।तदप्राप्तौहृथामोक्षस्तदाप्नोतजनतार्थता।अतःसर्वेति
मंस्तोत्रंजपंल्लक्ष्मसाधिभिः॥३४॥अतःमोक्षादपिसर्वात्मनाउत्तमंसर्वेषुस्तोत्रे
षुवाइदमेवोत्तमंमितिसर्वोत्तमस्तोत्रमिदंजपंअतिरहस्यत्वेनस्वहृदयएवजप्यं

तदीयत्वाप्राप्तौ मोक्षः फलंपि॥ यथायैर्थस्य॥ तदीयत्वाप्तौ फलमेकत्वमो
क्षस्यगतार्थता॥ तदीयत्वंभाष्येनिवारितंअतत्तदुक्तांश इतिसंगत्वा॥२

सटीका:१

केनेत्यपेक्षायामाहुः। येऽलौकिकरसार्थिनःस्तैःतैःसङ्गोपनीयमित्यर्थः। एतेनैतद्रसानभिज्ञेषु सर्वथा न प्रकाशनीयमिति ज्ञापितं। अलौकिकरसार्थित्वोक्त्याऽनुक्तभावानामेवाधिकारो नान्येषामिति सूचितं। जप्यत्वकथनेन यथा यथा जपति तथा तथा भावोद्रेकेण तद्रसस्वभावेन परमनिरूढत्वेन तत्तद्रसानुभवपूर्वकं स्वहृदय एव जप्यं भवति न तु कस्यचिदग्रे कथयितुं शक्यं भवतीति भावः। न साधनेन निष्ठा च न धर्मः कोऽपि वर्तते। तथापि इति उक्तार्थविचारेणास्थिरं मनः। लक्षणैः कैर्मे परं तत्र कारणं न तत्स्वरूपेक्षणो। तद्विचारास्थिता भावाः परमानंददायिनः। अनूदिता मयात्वेतः अनवोढव्यं तु ताना॥२॥ अयोग्ये मयि संभूता इति सत्वे तु संशयः। तं संशयं तत्स्वरूपयाहृष्टिरेव निरस्य ४

अयोग्यत्वसंशयं। अयोग्यत्वाज्ञानकृतं तं सा नैनिरस्य

ते१

पुष्टिभ
निरू
मार्गे

ड॥३॥यद्यपीऽत्कृतंबाल्यंमूढेनतदपिस्वतः।तथात्मसात्कृतत्वेनह्यमंतुप्रभवोम
म॥४॥श्रीमदाचार्यचरणाःश्रीमान्श्रीविठ्ठलप्रभुः।तदीयास्तत्सदाध्येयेशरणंममतेस
दा॥५॥श्रीमद्विठ्ठलेश्वरप्रकटितंसर्वोत्तमस्तोत्रंसंपूर्णं॥ ॥श्रीगोपीजनवल्लभा
यनमः॥ ॥श्रीः॥ ॥श्रीः॥ ॥श्रीः॥ ॥छ॥ ॥श्रीः॥छ॥ ॥

श्रीचाचागोपेशजीनिकृति

१.५८

१४४